

Az Országos Széchényi Könyvtár elhelyezésével és berendezésével kapcsolatos tervek és munkálatok az első világháború után

(1920—1929)

T O M B O R T I B O R

„Mi magyarok mindig tudtuk mit kellene tennünk
és tettük azt, amit lehet...”

(Altorjai Apor Péternek tulajdonított mondás)

József nádor „A nemzeti gyűjtemények elintézése” feltételei Magyarország hazafiai számára” címmel 1807-ben felszólítást intézett nemzeti múzeumi palota építéséhez szükséges összeg előteremtésére és akkor még „zsenge gyűjteményeknek”¹ gyarapítására. Vessük emlékünkbe e felhívás következő mondanivalóit:

„Bizonyára a’ nagy Lélek semmi betsesebbet nem lát, mint ha kintseit Hazájának szerzett gyümölcstö szándékára gyorsan és jó kedvel felszentelheti, a’ melyből embertársai vehessék ’s láthassák hasznokat, külföldiek pedig már az első tekintetre is érthessék ’s mondhasák: nem szűkölködik már ’a Magyar a’ Kulturában, a’ mellynek heves lángja nélkül semmi az emberi értelemben tökéletességre nem mehet.”

A Magyar Nemzeti Múzeum végleges elhelyezése a nádori felhívás megfogalmazásától még soká váratott magára.² A Múzeum és vele az Országos Széchényi Könyvtár az 1846. év során költözött be a Pollack Mihály által tervezett új épületbe,³ mely a maga idejében korszerű otthont adott könyvtárnak és múzeumnak. Annyi viszonyosság után úgy látszott, hogy a könyvtár „et usui, et visui”, mind a használat, mind az esztétikai hatás igényeinek megfelelően az épület és a berendezés gondjain túljutott, eleget tehetett az új épület a nádori felhívásban foglaltaknak is.⁴

Az új palotában a nemzeti könyvtár azonban csak nehezen talált magára. Az állomány elrendezése, tárolása, az olvastatás biztosítása, a munkahelyek kialakítása eléggé vontatottan történt. A patriarchális viszonyok között a könyvtár rendkívül beszűkített módon értelmezte nyilvános szolgálati funkcióit.

Az első ötven év viszonyosságai az új épületben

Az új épületbe való beköltözés után a könyvtári termek hosszú ideig bútorzatlanul maradtak,⁵ csak egyetlen teremben, az északi oldalon húzódó nagyteremben voltak állványok, amelyekre a Széchényi Thékát helyezték el. Olvasóteremül a nagyteremtől keletre fekvő kisebb terem szolgált, ebben volt a könyvtár-őr munkahelye, itt állt néhány olvasóhely az igazolt kutatók rendelkezésére. A könyvtár átrendezése 1859-ben kezdődött; 1860—1865. között elkészült a magyar nők ajándékaként a Széchényi-terem. A jelenlegi nagyolvasóterem 1866 júniusában nyílt meg új bútorzatával.⁶

Igazán új korszak csak az alkotmányosság helyreállításával, 1867-ben köszöntött be. „A könyvtár újjászervezése, élénk tudományos élet, rohamos gazdagodás jellemzi e korszakot. A könyvraktárból tudományos követelményeket kielégítő könyvtár lett.”⁷

Eötvös József kultuszminisztersége alatt a könyvtár további rendezését erősebb anyagi juttatásokkal mozdították elő. Folytatódott tehát a rendezés, mely kellő bebútorozással lépést tartva 1875-ben fejeződött be.⁸

Az állomány rohamos gyarapodása következtében azonban a helyszűke egyre inkább jelentkezett. A kultúrintézmények felülvizsgálatára kiküldött országos bizottság erre már 1872-ben rámutatott.⁹ A helyhiányt 1880-ban az a képviselőházi bizottság is hangsúlyozta, amelynek *Jókai Mór* volt az elnöke.

A természettudományi tárak kitelepítésének gondolatát elsőnek *Jankovics Béla* vetette fel 1895-ben, ő fogalmazta meg a múzeum épülete két belső udvara beépítésének gondolatát is, mely még 1963—65-ben is kísértett. Jankovics azonban rámutatott arra is, hogy „a könyvtár számára kellene külön helyiségről gondoskodni.”¹⁰

Közel húsz évig azonban semmi sem történt. A századforduló előtt, 1898-ban olvashatjuk a jelentésben, hogy „... haladéktalanul meg kell oldanunk a hely kérdését, akár új épület emelése, akár a múzeumi palota kibővítése által...”¹¹ Az égető helyszűke megoldása érdekében „gondoskodás történt arról, hogy a ... nyomtatványi küldemények átvételére és feldolgozására a múzeumi épület földszintjén külön helyiség rendeztessék be...”¹²

Az alapítás százéves jubileumára 1902-ben kiadott díszkiadvány élesen mutatott rá arra, hogy noha a könyvtár a földszinten már 8 szobával rendelkezett, s az emeleten 18 terem állt rendelkezésére, „ennek daczára a könyvtár helyszűkével küzd... , mert óriási növekedése messze túlhaladja az arányokat, melyekre több, mint félszázaddal ezelőtt a könyvtári helyiségeket szabták.”¹³

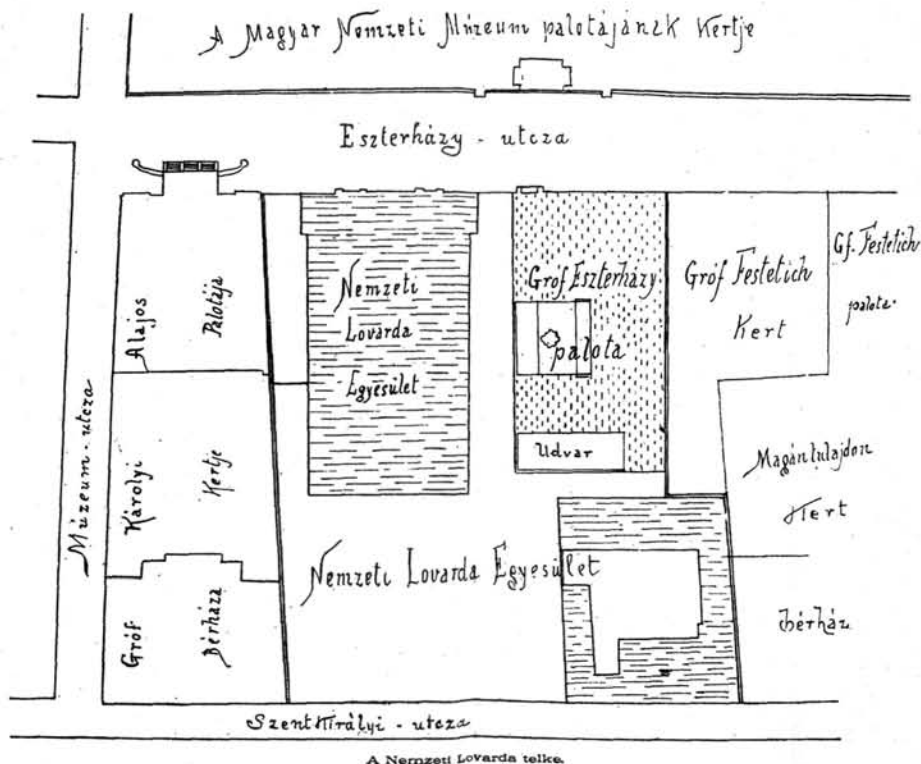
A MNM Könyvtára igazgatója, *Fejérfpataky* Lászlónak „minthogy a helyszűkén gyökeresen nem állt módjában segíteni, kénytelen-kelletlen apró toldozgatásokkal kellett beérnie s valóban, bámulatra méltó leleményességet fejtett ki abban, hogy minden talpalatnyi helyet kihasználjon, már amennyire ezt a könyvtár kissé pazarló rendszerű alapberendezése és az épületnek a gazdaságos elraktározási módozatokkal össze nem illeszthető konstrukciója megengedte”.¹⁴

Javaslatok a helyszűke megoldására

A gyökeres megoldás gondolata a századforduló után újra felbukkant. A M. Nemzeti Múzeum igazgatója, *Szalay Imre* 1902-ben azt javasolta, hogy a Nemzeti Múzeummal szomszédos Eszterházy utca—Nemzeti Lovarda és Eszterházy-palota telkeinek felhasználásával létesítsen a kormányzat új épületet, „hol a természetrajzi múzeum a Nemzeti Múzeum régi épületének pendentjaként művészi és célszerűségi szempontból egyaránt ideálisan”¹⁵ lehetett volna azt megoldani. A terv megvalósítására azonban nem kerülhetett sor.

Felbukkant tehát a Nemzeti Múzeum épülete mögötti telkek beépítésének gondolata, mely kísérteni fog a huszas évek rekonstrukciós munkái és tervei során is. 1906-ban újra napirendre került ez a javaslat, éspedig módosított változatban. Eszerint *Fejérfpataky* a *Szalay*-féle javaslatot úgy alakította át, hogy „a múzeumkert Esterházy-utcai oldalán egy az utcára kiszögellő egyemeletes épület emel-

tessék, mely az olvasótermet, dolgozószobákat és a hivatalos helyiségek egy részét tartalmazná s függő folyosóval köttetnék össze a mai raktárhelyiségekkel” — írja Gulyás Pál. Sajnálatos módon, ez a terv sem talált visszhangra, noha a szakvezetés egyre erőteljesebben hangoztatta annak érdekében, hogy „a könyvtár ... jól megfelelhessen fontos nemzeti és közművelődési hivatásának, nagy mértékben akadály a helyiségeknek teljesen alkalmatlan, nagy látogatottságra czélszerűtlenül berendezett volta ...”¹⁶

1. ábra Az Eszterházy utcai ún. „Lovarda telek”

A Múzeum igazgatója, Szalay Imre fáradhatatlanul harcolt az új épület létesítése érdekében. A könyvtár 1906. évi jelentésében részletes memorandumot tett közzé, amelyben új épülettel kapcsolatos terveit ismertette.¹⁷

Ugyancsak Szalay mutatott rá arra a következő (1907.) évben, hogy „a könyvtár ... oly nagymérvű helyhiányban szenved, a mely az évi gyarapodásnak használható módon való elhelyezését már lehetetlenné teszi ... A hírlapkönyvtári osztály pedig ... mely egy folyosón szorul ... ma már odajutott, hogy a hírlapok évfolyamait eme folyosó padlóján kell egymásra halmozni ... A könyvtár olvasóterme ... az igényeknek már teljességgel nem felel ...”¹⁸

Elsőként Szalay vetette fel a fából készített, gazdaságtalan, célszerűtlen állványzat helyett vasállványzat építtetését:

„Ha a könyvtár az egész első emeletet foglalhatná el s a termek a könyvtári technika legújabb vívmányai szerint készült, nagy befogadóképességű vasállványokkal láttatnának el, nemcsak ezen terv volna kivihető, hanem a még jelenleginél némileg jobb olvasó-teremről és dolgozó-szobákról is lehetne gondoskodni.”¹⁹

Szalay felmérte²⁰ a helyszíre megoldásának összes lehetőségeit, melyek szerinte a következők lehettek:

1. a Nemzeti Múzeum épülete belső udvarainak befedése;
2. az épület földszintjén levő magánlakások kiürítése és könyvtári célra való felhasználása;
3. a Nemzeti Múzeum épületének toldás útján való kibővítése, éspedig:
 - a) a főépületnek szárnyakkal való kitoldásával és olvasóterem építésével, e megoldás 1,2 millió korona költséggel lett volna megvalósítható, ezt a megoldást Szalay nem javasolta, de tiltakozott ellene a Magyar Mérnök- és Építészegylet is,²¹
 - b) a kertészlak helyén olvasóterem építéssel, külön bejáratall az Eszterházy-utca felől s a könyvtárral egy emeleti áthidalással összekötve; Szalay ezt a megoldást sem javasolta;
 - c) új, második nemzeti múzeumi palota építésével, erre a célra „megfelelő házhely az Eszterházy-utcai Nemzeti Lovarda telke, a mely az időközben a telekre épített gr Eszterházy palota területével együtt 3059 □ öl kerekszám, 11.000 □ méter. Ide egy alkalmas második nemzeti múzeumi épületet lehetne emelni”; ezt a javaslatot, mely kb. 10 millió koronába került volna, Szalay megvalósításra ajánlotta. Elkészítette a telek akkori helyszínrajz-vázlatát is (1. ábra).

Terv új épület létesítésére a Dunaparton

A szakmai javaslatok a Nemzeti Múzeum épülete körül keresték tehát a megoldást. Annál meglepőbb, hogy a kormány, midőn végre cselekvésre szánta el magát új nemzeti könyvtári épület létesítésével kapcsolatban, azt a Nemzeti Múzeumtól és a kulturális centrumtól távol kívánta megvalósítani.

Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter 1909. november 30-án leiratot²² intézett Fejérfatáky Lászlóhoz, a MNM Könyvtára igazgatójához, arról értesítve őt, hogy az V. ker.: Rakpart — Balaton utca — Személynök utca és Klotild utca által határolt telken „a modern könyvtár minden igényét kielégítő épületet” szándékozik építtetni, „a törvényhozás által a múzeumi pótépitkezések céljaira engedélyezett két millió korona költségen”. A miniszter az új épület terveit nyilvános tervpályázat útján kívánta beszerezni. Szükségesnek tartotta a berlini „Central-Bibliothek” és a bécsi „Kais. Hofbibliothek und Archiv” épületének „műszaki közegek és könyvtári szakférfiú által leendő beható tanulmányozását”, hogy a tanulságok „a pályázat alkalmával felhasználhatók legyenek”.²³

A könyvtárban a rendelet megérkezése után nyilvánvalóan lázas munka kezdődhetett, arra utalnak azok a felméréseket összefoglaló táblázatok, feljegyzések, amelyek a könyvtári irattárban ma is megtalálhatók.²⁴

December 14-ére elkészült a „Könyvtár épület építési programja” című első összeállítás²⁵, amelyet Kertész K. Róbert írt alá. E fontos, első dokumentum a következő napokban jelentősen átalakult, végül is 5 oldalas gépirat lett, mely a következő címet viseli: *Az Országos Széchényi Könyvtár új épületének építési programja*. Újabb átdolgozás után alakult ki a végleges dokumentum: a *Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára épületének tervezési programja* címmel.²⁶

A *Tervpályázati-hirdetmény a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtára építésének terveire* 1910 első napjaiban elkészült Ormíg sokszorosítás-

ban. Elkészítőjeként a minisztérium műszaki osztálya szerepelt. Tartalmazta a szokásos, előírással feltételeket, kívánalmakat, módokat, határidőket stb. Ismertette a bírálóbizottságot és intézkedett a pályadíjakról.²⁷

Nincs tudomásunk a pályázat további sorsáról. Melich János 1922. évi felterjesztéséből tudjuk²⁸, hogy „a terv már igen előre haladott stádiumba jutott”, de a Wekerle-kormánynak 1910 elején bekövetkezett bukása folytán a terv kivitelre nem került. Rámutatott Melich arra is, hogy a könyvtár elvitele a város centrumából az egyetemi épületek közeléből a kultúra hátrányára vált volna, s hogy a Nemzeti Múzeum „klasszikus szépségű épülete a történeti tradíciók által is megszentelten egy és más fogvatkozások mellett is a legalkalmasabb hely a könyvtár befogadására”.

Szakmai körök a tervet már keletkezésekor is idegenkedve fogadták. Melich felterjesztése után Gulyás Pál és maga — később — Hóman Bálint is csatlakozott a tervet elutasítók csoportjához.²⁹

A tervekből, mint tudjuk, semmi sem lett. A könyvtár a helyszűke megoldására 1912-ben arra kényszerült, hogy a hírlaptár kevesebbet használt és duplum anyagát a főépületen kívül helyezze el.³⁰

Az új épület létesítésének gondolata 1912-ben még egyszer felbukkant. A MNM 1913—1923. évi összefoglaló jelentésében (6. l.) utalás történik arra, hogy az 1912. évi költségelőirányzatba a kormány „új múzeumi épület létesítésére 2 millió korona első részletül 500 000 koronát állított be...” E költségvetési előirányzat további sorsáról nincs tudomásunk.

Az első világháború kitörésével a kérdés véglegesen lekerült a napirendről...

Az első világháború utáni épület- és berendezés-rekonstrukció kezdetei

Az 1920. utáni években az nemzeti könyvtár fennállásának legnehezebb korszakát jelentik. A helyhiány soha nem képzelt méreteket öltött, terjeszkedésre semmi lehetőség nem volt. Az állomány egy része ugyan állványokon, de javarésze asztalokon, szekrények tetején s a földön tárolódott. A földemek terhelése szemmel is láthatóan nagyobb volt a megengedettnél.

Az 1920. év kezdetén szénhiány okozott a könyvtár működésében sajnálatos késedelmet.³¹ Az év eseménye a *Todoreszku* Gyula—*Horváth* Aranka könyvtár átvétele és az épület földszintjén, ideiglenes helyiségben való fölállítása, valamint a könyvkötő műhely felállítása.³²

A következő év a könyvtár technikai felszerelésének fejlesztése szempontjából jelentéktelen volt.³³ Az első figyelemre méltó esemény ebben a vonatkozásban 1922-ben következett be. A Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója tájékoztatta dr. Melich János könyvtárigazgatót arról, hogy a Múzeum összes gyűjteményeinek egységes elhelyezési tervét „minden részletben” dolgozza ki s azt terjessze fel a miniszterhez.³⁴

Melich felterjesztésének³⁵ lényege a következő volt:

1. a természettudományi gyűjtemények osztályainak (elsősorban a Természettudományi Múzeum, illetve annak állat-, ásvány- és őslénytára); ki-
telepítése, hogy
2. helyükön a Könyvtár és a Régiségtár terjeszkedhessenek.

„A helyzet annál is súlyosabb — írja Melich — mert a mai viszonyok között alig képzelhető el, hogy az állam nagyobb beruházásokra képes és hajlandó volna.”

Ezért nem is terjesztett elő „ideális programot”, minimális igényeit a következőkben foglalta össze:

- a) a hírlaptári anyag visszahozatala a Festetich-palota istállójából, az anyag elhelyezése a földszinti ún. Krenner-lakás azonban erre a célra nem elegendő;³⁵
- b) a levéltár és kéziratár igényeit kielégítő külön kutatóterem berendezése, miután a meglevő erre a célra már alkalmatlan;
- c) külön hírlap- és folyóíratári olvasóterem felállítása, melyben a folyóiratok legújabb számai a közönség számára rendelkezésre bocsáttatnának;
- d) külön helyiség az olvasójegyek kiadására és az olvasói katalógus elhelyezésére.

A természeti táruk kitelepítésével „a NM épületének legalább teljes felerésze a Könyvtár részére adatnék át”.

Felvetette Melich az udvarok beépítésének már korábban jelentkezett gondolatát is.

Az 1923. év során jelentős személyi változások történtek a MNM-ban. Az egyetemi tanárrá kinevezett Melich megvált könyvtárigazgatói állásától, helyét dr. Hóman Bálint foglalta el. Hóman csak rövid ideig működött a könyvtárigazgatói székben, mert 1923. december 15-én dr. Horváth Géza h. főigazgatótól átvette a Nemzeti Múzeum főigazgatói tisztségét. Hóman a miniszteri utasításhoz híven első és legsürgősebb feladatának tekintette „az évtizedek óta aktuális helykérdés megoldására vonatkozó” intézkedésekhez szükséges javaslatok előkészítését.³⁷

Ugyanebben az évben került a könyvtárhoz dr. Nyireő István „berendelt egyetemi könyvtárőr”, akit Hóman egyéb szakmai megbízatások mellett „az átrendezési munkálatok” megszervezésével és közvetlen szakmai irányításával bízott meg.³⁸

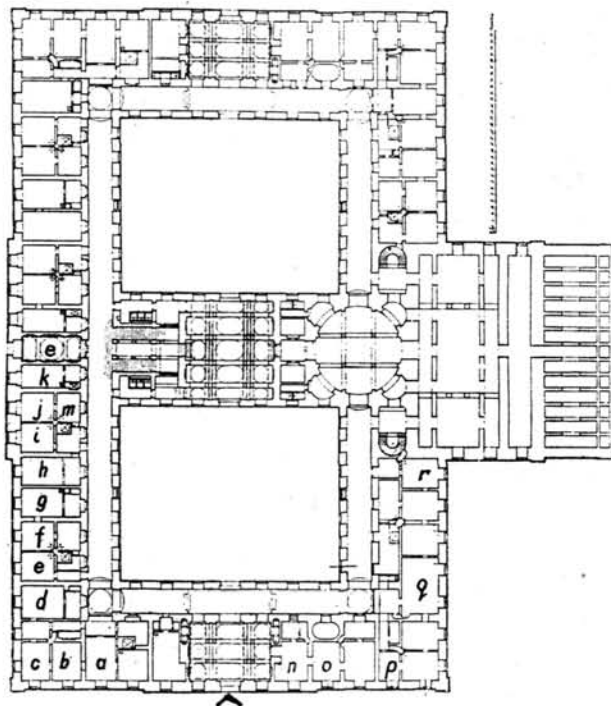
Nyireő haladéktalanul munkához látott. Nyilvánvaló volt számára, hogy a könyvtár állapota, helyzetének javítása szorosan összefügg a Nemzeti Múzeum épületében működő többi tár helyzetével s magának az épületnek az állapotával. Nyilvánvaló volt az is, hogy a könyvtár helyzetén egy minimális programmal csak időlegesen lehet segíteni. Nagyobb szabású program megvalósításához azonban arra van szükség, hogy megvalósuljanak a már korábban felvetett tervek, vagyis a természettudományi táruk kitelepítése, a levéltári anyagtól való mentesítése a könyvtárnak. Nyireő arra az álláspontra helyezkedett, hogy a könyvtáron legcélszerűbben a Múzeum kertje mögött létesítendő új könyvtárépülettel lehetne segíteni. Nemzeti könyvtári működése során fejlesztési terveit Nyireő e hármasság gondolatok köré gyűjtve dolgozta ki. E tervezőmunka során kapcsolódott bele a könyvtári elhelyezés kérdése Klebelsbergnek ama nagystílusú tervébe, mellyel az akkori József nádor műegyetem településétől délre levő lágymányosi nagy telken egy új természettudományos egyetemi, kutatási és kiállítási központot akart kialakítani.

A Nyireő által végzett felmérés világosan rámutatott a könyvtár rendkívül szűkös elhelyezésére.

A könyvtár ebben az időben a múzeumi épületben a következő helyiségeket használta: földszinten: a nyugati oldalon a Todoreszku – Horváth könyvtár, 2 helyiséggel (2. ábra)

(r) a keleti oldalon a 35. sz. helyiség; (e);

I. emeleten: a keleti oldalon hét teremben galériás berendezéssel raktárak, a keleti északi sarokban olvasóterem az északi sávban, a bejárat folyosó tengelyében a kutató-kölcsönző helyiség³⁹ ezt követően a nagyterem következik (a jelenlegi A-vasszerkezetű könyvraktár helyisége), ahol könyvtár munkahelyek voltak, sorrendben itt működtek a hírlaptár, s a nyomtatványtár dolgozói, majd a zeneosztály következett s a sarokrészben Széchényi terem, a nyugati sávban a kéziratár s a levéltár helyisége következett (3. ábra).⁴⁰

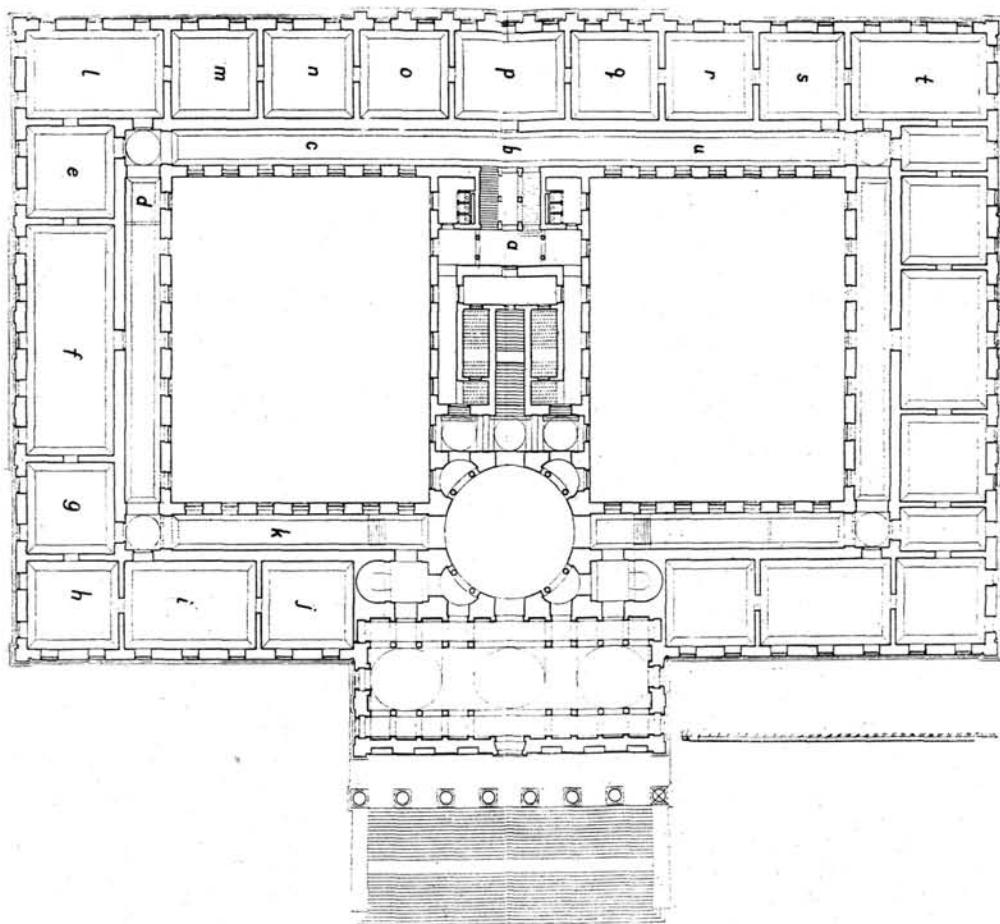

2. ábra A Nemzeti Múzeum földszinti alaprajza. A rekonstrukció kezdetekor a Könyvtár a földszint következő helyiségeit használta: *r* – (a sarok felé eső következő teremmel) = Todoroszku Gyűjtemény; *e* – a kötelezpéldány átvévhely. – A rekonstrukció befejezésekor az *a–e* helyiségek kerültek a Könyvtár birtokába, a következők szerint: *a* – kéziratári munkaszoba; *b–c* – főigazgatóság (Az egykori Kremmer lakás); *d* – gépirónó szobája; *e* – Gulyás Pál szobája, a „ketrec”; *f* – munkaszoba; *g* – munkaszoba; *h* – a Nyomtatványtár vezetőjének (Havran Dániel) szobája; *i* – a Hírlaptár vezetőjének (Rédey Tivadar) szobája; *j* – zenetári munkaszoba; *k* – lakás; *l* – kötészeti; *m* – foto

A könyvtár anyaga tehát még mindig ugyanabban a rendben s ugyanazokba a helyiségekben volt összezsúfolva, ahol már több, mint 25 éve szorongott...

A Nyireő-féle tervek folyamatosan érlelődtek. 1923 nyara során 16 rajzba fejtette ki elgondolásait s az év végére az írásos előterjesztés is elkészült.⁴¹

Ez az első terv a minimális program körvonalaival tartalmazta. Célja az volt hogy a legegyszerűbb tárolási gondokon segítsen, biztosítsa a könyvtár dolgozóinak jobb munkahelyét s az olvasók számára a kulturáltabb olvasási lehetőséget.

3. ábra A Nemzeti Múzeum I. emeleti alaprajza. A rekonstrukció kezdetekor a Könyvtár ezen a szinten a következő helyiségeket használta: *a* – lépcsőházi pihenőtér; *b* – emeleti elosztótér; *c* – bejárati, ún. hosszú folyosó; *d* – ruhatár; *e* – kölcsönző, kutató; *f* – nagyterem az ablakok előtti munkahelyekkel, a bejáratától balra a címtárral, a terem közepén a szakcímtár szekrényével; *g* – zenetár; *h* – Széchényi-terem; *i* – Kézirattár; *j* – Levéltár; *k* – levéltári folyosó; *l* – nagyolvasóterem; *m-s* – raktárak. A rekonstrukció befejezéskor a következőképpen alakult a helyzet: *a-c* – funkciója a régi maradt; *e* – katalógus, kölcsönzés; *f* – vasszerkezetű könyvraktár; *g* – Todoroszku Könyvtár; *h* – Széchényi terem; *c* – Kézirattár; *j-k* – Apponyi Gyűjtemény; *l* – nagyolvasóterem és kutató; *m-s* – raktárak; *t-u* – hírlapraktárak

A tárolás a legsúlyosabb gondot jelentette. Nyireő ezzel kapcsolatos átrendezési elgondolásának az volt az alapja, hogy „a könyvtártermek a teljes zsúfoltság mellett is nagyon helypazarlók. Kihasztnátlanul marad sokhelyütt a 60 cm mély állványok belső polcsíkja, a termek ablaktalan oldalának középrésze, melyet egy-egy nagy helyet elfoglaló körlépcső is terhel, továbbá a terem felső légtere.”

Javaslatára ennek megfelelően az volt, hogy „az ablakok helyzetének megfelelően a termekben 6–6 db 2,5 m széles és 5 m magas kétoldalas modern vasállványoszlopot lehet mindkét

oldalon felállítani, melyek a ... körülfutó galéria szintjében beállított, üvegpadlós, vagy át-tört vasrácsozatú födémén át, a fal melletti állványok magasságáig emelkednének. Ezek az állványok az ablak világítást kevésbé fogják el, mint a mai pótállványok, 130 cm tengelytávolságuk a kényelmes mozgást sem korlátozza, a termeken átmenő széles középutat lenn és fenn teljesen szabadon hagynák, sőt a termek szép boltazatát sem érintenék. Az eredeti empire-stílusú könyvállványokkal azonos oldalfalakkal és emeleti korlátrácsokkal lennének fel szerelve, úgy, hogy a terem artisztikus összehatása az eredeti jellegébe állíthatnák vissza. Ezeken az állványokon az eddigi pótállványok anyagának körülbelül hatszorosa fér el."

„A fal körül futó állványok lényegükben változatlanok maradnának, csak a polcokat kell csekély átalakítással kihúzhatóvá tenni, amint ez a térkép- és metszetszekrényeknél is szokásos. Ezek az állványok minden teremben a könyvanyag 1860-előtti muzeális részének egy-egy önállóbb csoportját fogadnák be... Ezzel a módszerrel... a fali állványok férőhelyét a kezelés megnehezítése nélkül csaknem háromszorosra szaporíthatjuk."

A nagyterjedelmű körlepcsők helyett Nyireő egyenesirányú lépcsőket javasolt. A termek átállványozását fokozatosan kívánta végrehajtani, a könyvek végtelen számrendszerű átszámolásával.

A villamos világítás bevezetését is javasolta korszerű megoldásokkal.

Az elhelyezés kérdésében az 1924. év igen jelentős és örömdetes fordulatot hozott, ui. felszabadult a földszinti Kremmer-lakás, mely kiinduló pontja lett az új elhelyezési rend kialakításának.

A Nyireő-féle tervek alapján Hóman, most már mint a MNM főigazgatója sürgős felterjesztést intézett Klebelsberg kultuszminiszterhez. Leplezetlenül feltárta a helyzetet, annak tarthatatlanságát. Az új építkezések jobb időkre való halasztását javasolta s a néprajzi gyűjtemények és természetrajzi táruk ideiglenes elhelyezésére egy-egy meglevő épület átengedését kérte a főépület tehermentesítésére. „Ily módon kerül ki a néprajzi gyűjtemény, állattár, a levéltár...”⁴²

A Néprajzi Tár elhelyezése komoly formában 1924. július 2-án került napirendre a minisztériumban.⁴³ Ezzel úgyszólván egyidejűleg került fel ismét a Hírlaptár Festetich-palotában levő állományrészre sorsának a rendezése. A minisztérium azt javasolta, hogy telepítsék át az anyagot a Zálogház Kinizsi utcai raktárába.⁴⁴

Válaszában a könyvtár rámutatott arra, hogy a felajánlott helyiség a könyvtárnak megfelelne, de megállapította, hogy arra a Zálogház is igényt tart; a kihelyezett anyag a külső raktárban holt anyaggá válnék, hacsak nem kapna a könyvtár két altisztet, aki munkaidejének 2—2 óráját e könyvraktár kezelésére és az anyag kiszolgálására fordítaná. Rámutatott a könyvtár arra is, hogy a zálogházi helyiségben olvasóterem nem volna kialakítható s a költözködés sok költséggel járna.

A rekonstrukció érdekében tehát a könyvtár és a minisztérium kereste a kibontakozás útját. A főigazgató Nyireőt az év során külföldi tanulmány útra küldte, az út célja angol és német könyvtárak tanulmányozása volt. Nyireő távollétében a könyvtár megrendelte az első vasszerkezetű raktári berendezést a Schlick—Nicholson Gép-, Waggon- és Hajógyár RT-nál.⁴⁵

Nyireő tervei közben megérlelődtek, ismertté váltak a múzeumi dolgozók között. A könyvtártechnikai kérdések iránt nem érdeklődő, a korszerű könyvtári berendezések és üzemszervezési kérdések terén tájékozatlan s azoktól idegenkedő könyvtárosok körében a korszerűsítési javaslatok nem találtak megfelelő visszhangra. Hóman főigazgatóhoz is eljutottak a bíráló, gyakran ellenséges hangú megjegyzések, melyek arra kényszerítették, hogy erőlyes hangú iratot intézzon dr. Lukinich Imre könyvtárigazgatóhoz a dolgozók előtt való ismertetés céljából.⁴⁶

Nyireő kidolgozta az olvasóterem átalakítási tervét és árajánlatot kéretett⁴⁷ az egyik legtekintélyesebb fővárosi bútorgyártól.

Az egész könyvtár átalakításával kapcsolatos tervét Lukinich felterjesztette a főigazgatóhoz.⁴⁸ Látható módon tehát a rekonstrukció egyre lendületesebbé vált 1926 tavaszától. Az átszervezés első nagy lehetőségét a levéltári osztálynak az Országos Levéltár új palotájába való átköltöztetése adta meg.⁴⁹

A levéltári állományt az átköltöztetés előtt a könyvtár rendezte, átcsoportosította, nem kevesebb, mint 2 milliónyi tételről volt szó, melyet 5000 fasciculusban, 1700 fiókban és 90 ládában szállítottak fel a Várba. A költözködés, helyesebben a levéltári anyag elszállítása 1926. május 17-től július 3-ig tartott. Kiürült a földszinten 320 m² nagyságú terület, az I. emeleten pedig a nyugati, utolsó terem az előtte levő folyosóval.⁵⁰

A költözködést a könyvtár minden részletében kidolgozott program szerint hajtotta végre.⁵¹

Az 1926. évnek a rekonstrukció szempontjából további fontos eseménye volt a hírlaptári anyag átszállítása a Festetich-palota istállójából a NM épületébe. Ideiglenesen a Múzeum II. emeletén helyezték el az áthozott hírlapokat az Állattár egykori laboratóriuma helyiségébe. A hírlapokat ideiglenesen átalakított állványokra helyezték. Sikerral zárult le ez a 12 napig tartó akció is.⁵²

Augusztusban megtörtént az első emeleti, lépcsőházi pihenőtér feletti falfelületek ablakátvágatása „a lépcsőház megvilágosítása céljából”.⁵³

A Múzeum épületének más részére is kiterjedő átrendezés következtében a Könyvtár az északeleti szárnyon nemkevesebb, mint 14 hivatali szobához jutott, több tágas raktárhelyiséghez. A főigazgatóságot a földszintre költöztették, különben a nyomtatványosztály adminisztrációját az egész tisztviselőszemélyzetrel, itt helyezték el a kiadvány duplumanyagot is, valamint helyet biztosítottak egy kisebb könyvkötőműhely és fényképészműhely számára.⁵⁴

A könyvtár vezetői által hosszú időn át fölpanaszolt helyszűke tehát az év során sok tekintetben enyhült. Az év során maga Klebelsberg is több alkalommal látogatást tett a könyvtárban, személyesen tárgyalt Lukinich-csal, s a felelős könyvtárosokkal.⁵⁵ Az átszervezés folytatására buzdította őket, kilátásba helyezve a szükséges anyagi fedezeteket.⁵⁶

Hóman derülátón ítélte meg a helyzetet. Megállapította, hogy „a Könyvtár és Régiségtár fejlődésének semmi sem fogja többé útját állni. Számolnunk kell azonban ez intézmények rohamos gyarapodásával is, ami előreláthatóan tíz-tizenöt éven belül szükségessé teszi egy új, modern könyvtárpépület emelését...”⁵⁷

Az épület létesítésének gondolata tehát újra és újra visszatért, először az Eszterházy utcai, majd a lágymányosi megoldásban. Mindkét variánsra külön fejezetben visszatérünk.

Az 1927. év a rekonstrukciós munkák továbbfejlesztésének talán legjelentősebb időszaka volt. Ennek az évnek a munkái márciusban kezdődtek azáltal, hogy kiürült az épület I. emeletének keleti-déli nagy — 150 m² alapterületű — sarokterme, az ún. VII. számú teremmel szomszédos sarokterem, valamint az I. emeleti pihenő (elosztó) térből délre nyíló 40 méter hosszú folyosó. A Schlick—Nicholson gyár elkészítette a sarokterem üvegpadrólzáttal két emeletre, vagyis a földszinttel három szintre tagolt új vasszerkezetű berendezését.⁵⁸ Ebben a raktárban 40 ezer kötetet lehetett tárolni. Bebútoroztatta a könyvtár a 40 méteres folyosót is a könyvtár egykori nagyterme régi bútorzatának átépítésével.⁵⁹

Megtörténhetett a hírlaptári, egykori Festetich-palotai tékázott anyagnak ideiglenes II. emeleti helyéről az új vasszerkezetű terembe és részben az új folyosó-raktárba való leköltöztetése. A költözködési és felállítási munka két hónapot vett igénybe.

A földszinti irodai helyiségek birtokbavétele és a könyvtárosok leköltöztetése után kezdődhetett meg a raktári célra igénybevett I. emeleti, északi nagyterem anyagának kiürítése⁶⁰, régi berendezésének eltávolítása, majd a Schlick—Vajda rendszerű vasszerkezetű állványzat építése.⁶¹ A 25 méter hosszú, 10 méter széles és 6,8 méter magas nagyterem számára a gyár kétemeletes, tehát háromszintes vas-állványzatot készített, emeletenként 2,1 m-es belmagassággal az I. és II. szinten, a III. szinten a terem boltozatos mennyezete következtében csak 1,8 méteres belmagasságot lehetett biztosítani. A keresztfolyosók járdái üvegből készültek. A terem középutja Nyireő terveinek megfelelően nyitott maradt és a két emeleten összesen hét híddal kapcsolódott össze. A terem közepén 33 kétoldalas állványtag sorakozik, a falak mentén 6 m-es magasságban köröskörül a teremben egyoldalas állványzatot helyezett el a tervezés. A kétoldalas, szabadon elhelyezett állványok tengelytávolsága 130 cm, a polcok hosszúsága 97 cm, állítási magasságuk 1,5 cm. A könyvtári technika „legújabb eredményeinek fölhasználásával készült zománc-alapokon” kb. 300 000 kötet elhelyezésére nyílt lehetőség, tehát kb. nyolcszor annyi, mint ugyanebben a teremben tárolódott korábban a régi, galériás faállványokon. A szerelés és festés munkája alig két hónapig tartott, úgyhogy augusztus 12-én már a részletekben kidolgozott tervek szerint a könyvek behordására is sor kerülhetett. A költözés megkönnyítésére 5 könyvtári szállítókeszi is készült, s alig 14 munkanap alatt a terem két emeletén összesen 200 000 kötetet helyeztek el, a további gyarapodás számára üresen hagyva a földszintet⁶².

A földszinti átrendezésről is meg kell emlékeznünk. A nyomtatványosztálynak a földszinten öt raktárszobája volt, mennyezetig zsúfoltak voltak e helyiségek könyvekkel. Ez az anyag „a már korábban renovált szomszédos szobákba került, míg a kiürítettekben az átalakítás munkája kezdődött meg, amely munka szobáról-szobára haladt előre és lépést tartott ezzel a berendezkedés is. A szobák a hivatal részére alakítottak át.” Az igazgató és titkár szobájához (északi-keleti sarokszobák, T. T.) nyugati irányban a kéziratár két dolgozószobája, a keleti szárnyon pedig déli irányban a kötelesosztály két, a zenei osztály egy és a nyomtatványi osztály négy szobája csatlakozott. Négy osztályvezető kivételével a tisztviselők másodmagukkal kaptak helyet a szobákban.⁶³ A folyosóra néző sötétebb szobák közül 4 előszoba lett, háromból pedig a középfalak kiemelésével megnagyított, külön raktárhelyiségek lettek, végül ide került a fényképészeti laboratórium kis sötétkamrája is.⁶⁴

Az 1927. évi átszervezés jelentősége az állomány tárolása szempontjából igen nagy volt. Kialakultak az első vasszerkezetű raktárak, ezen kívül számos fontos szakmai újítás történt, olyan intézkedések, melyek tanulmányom keretein kívül esnek.

A nyomtatványosztály és a hírlaptár átrendezése mellett a könyvtár végrehajtotta az olvasóterem átalakítását is. A terem kiürítése, átfestése és kitisztítása után a korábbi alacsony üvegszekrények helyére Nyireő tervei szerint a Todoreszku—Horváth könyvtár számára átadott terem nagy szekrényei kerültek, melyekre a volt levéltári bútorzat rácsos galériáját építették fel. Bár a galéria a terem három oldalát az átépítés után körülfutotta, az ablakok természetes világításából

mitsem vont el. Az új állványzaton 5000 kötet helyett 30 000 kötet kézikönyv elhelyezésére nyílt lehetőség.

A terem bútorzata tehát az asztalok és székek kivételével teljesen kicserélődött. Minthogy a törzskatalógus elhelyezése miatt az eredetileg kölcsönzésre és kutatásra szolgáló szomszédos teremből a kutatók kiszorultak, az olvasóteremben tudományos kutatók részére külön asztalt helyeztek el s azonkívül az ablakfülkékben is visszaállították a korábban ott elhelyezett külön, ún. kutatói asztalkákat, így módon az olvasóhelyek száma 72-ről 99-re emelkedett. A terem főfalára József nádor arcképét helyezték.⁶⁵

Az év során elvégzett munkák között jelentős volt a villanyvilágítás bevezetése. E munkával kapcsolatban a könyvtár különös gonddal járt el. A hálózatot mindenhol a falban, szigetelten vezették, biztosították a raktári termék áramtalanításának a lehetőségét is. Az elektromos hálózat és berendezés üzembiztonságát a József Műegyetem elektrotechnikai tanszékének személyzete Söpkéz Sándor műegyetemi tanár irányításával vizsgálta felül. Az olvasóteremben két hatalmas csillár világított, a könyvraktárteremben 3 tetőlámpa és 216 különgyűjtású középlámpa az állványok közötti keresztfolyosók mennyezetén. A villanyvilágítás bevezetésével megvalósult az esti nyitvatartás lehetősége. Épületgépészeti szempontból meg kell még említeni, hogy a könyvtár megjavította az olvasóterem fűtését és szellőztetését is, ami „higiénikus szempontból is égető szükség teljesítmény volt.”⁶⁶

Az 1927. évi változásokat méltó módon zárta le az Apponyi könyvtár elhelyezése a volt levéltári teremben és a folyosón, a lengyeli kastély eredeti könyvtárberendezésének adaptálásával. E terem szolgált ettől kezdve a könyvtár tanácsterméül.⁶⁷

A Széchényi teremmel szomszédos 100 m² alapterületű, régi ún. kiállítási teremben a Todoroszkú—Horváth könyvtár kapott helyet, emiatt ki kellett üríteni a zenei anyagot és a háborús—forradalmi gyűjteményt, melyet a könyvtár itt tárolt. A könyvtár, mely eddig értékéhez nem méltó helyen szorongott a földszint (nyugati szárny) két szobájában, az adománylevélben kijelölt helyére került. „A terem belső átalakításának gondját és nagy költségeit az adományozó vállalta magára. A mennyezet fehér stukkódíszétől kezdve a nemesen egyszerű tölgyfaszekrényekig minden megújult a teremben, melyben a könyvtár legszebb darabjait kiállítászerűen helyezték el.”⁶⁸

Az olvasóterem átépítésének és berendezésének sokrétű munkája átnyúlt a következő évre; 1928. június 1-én a könyvtár büszkén jelenthette, hogy „az OSZK átszervezési munkálatainak ezévre tervezett programja befejeződött”, az olvasóterem 1928. júliusában nyílt meg az olvasók számára.⁶⁹

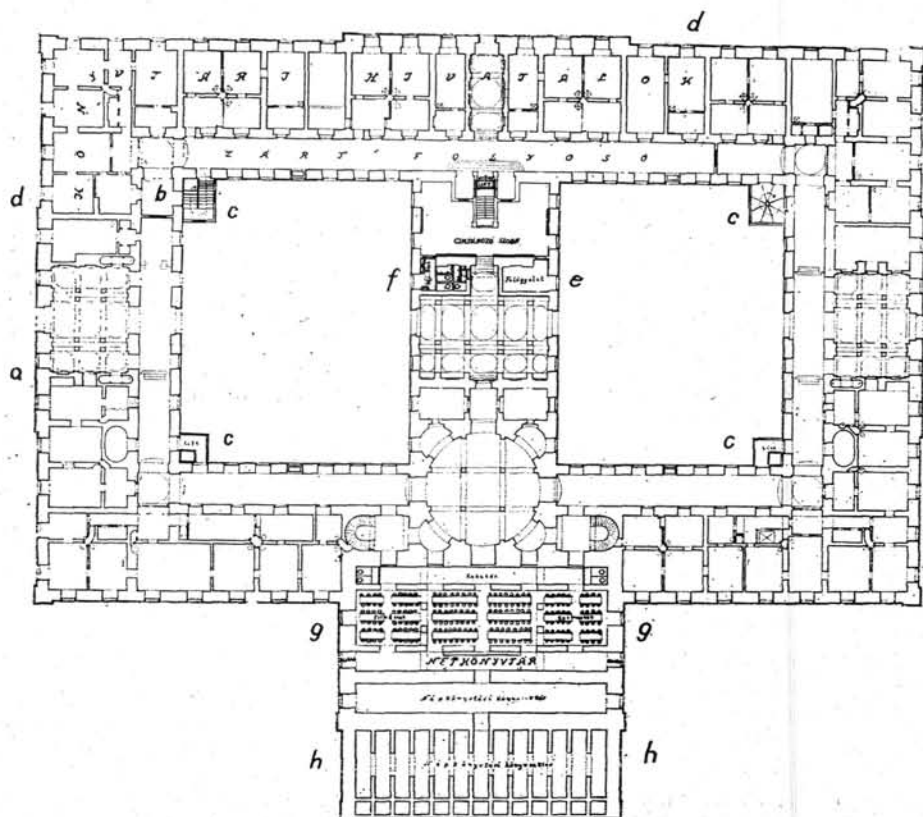
Felszerelték az első nyilvános távbeszélőállomást az I. emeleti ruhatárban. Ezzel a kis technikai berendezéssel is az olvasók kényelmét kívánta szolgálni a könyvtár.⁷⁰

A nagyjelentőségű átszervezés, átépítés, újra való berendezés jelentőségét kifejezte a területnövekedés adata. Átszervezés előtt a Könyvtár teljes alapterülete 2470 m² volt, az átrendezés után 4705 m²-nyi terület állt a könyvtár rendelkezésére.⁷¹

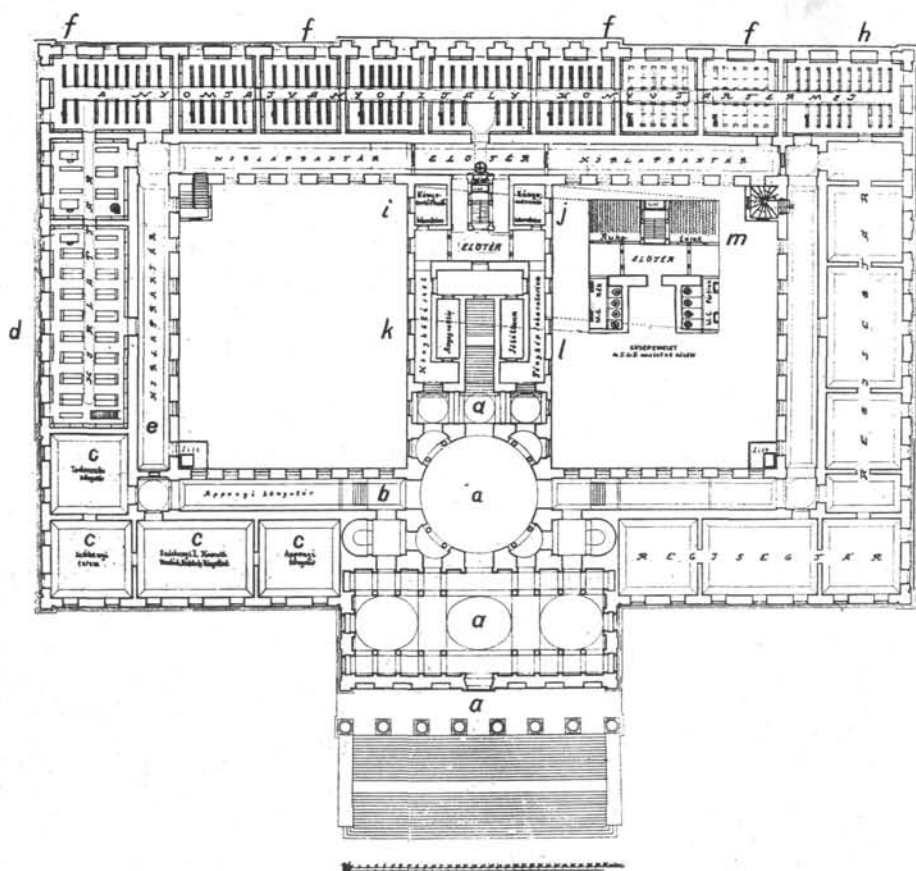
„Ez a területgyarapodás — állapította meg Hóman — hosszú időre, mindenestre évtizedekre biztosítja a főépületben maradt gyűjtemények értékükhöz méltó, elhelyezését és zavartalan fejlődését...”⁷²

*Nyireő „eszmei terve” a könyvtár elhelyezésére
a Nemzeti Múzeum épületében*

Nyireő a helyzetet kevesebb derűlátással ítélte meg a rekonstrukciós munkák befejezésekor, rámutatva 1926 februárjában, arra,⁷³ hogy a megtett lépések, „bármilyen erőteljeseknek látszanak is, csak az első lehetnek az igazi cél felé: az ország első könyvtárának méltó elhelyezéséhez, anyagának szakszerű felállításához, gyűjteményeinek megfelelő kiépítéséhez”. A segítség, melyet a Könyvtár kapott, még nem építette ki a jövő szilárd alapjait. „Sajnos, még mindig alig elérhető távolságban látszik tőlünk — írta Nyireő — ennek legelső feltétele: az Országos Széchényi Könyvtár külön épülete, mely egyúttal a NEMZETI KÖNYVTÁR régóta óhajtott megvalósulását is közelebb hozhatná.”

4. ábra A könyvtár elhelyezése a Múzeum épületében a Nyireő-féle „eszmei” terv szerint. Földszint: a — kapus; b — üvegajtóval zárt folyosó; c — lépcsők a pincétől a III. emeleltig; d — 19 tisztviselői dolgozószoba, előttük kisebb raktárak stb.; e — munkaszoba; f — mosdók, WC-k; g — Népkönyvtár; h — a Népkönyvtár raktára.

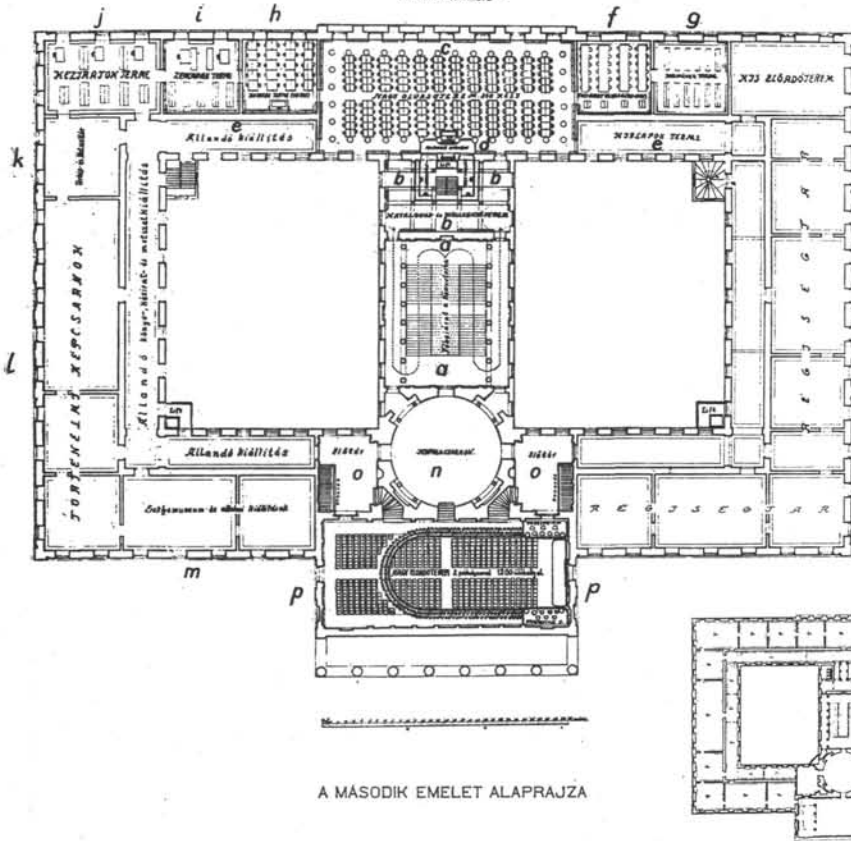
5. ábra Az I. emelet elrendezése Nyireő terve szerint. *a* – a tudományos olvasótermeket használók főbejárata és útvonala a II. emeletre; *b* – az I. emeleti kiállítóterem (különgyűjtemények) látogatóinak bejárata; *c* – különgyűjtemények; *d* – vasállványos hírlapraktárium (háromszintes); *e* – hírlaptári folyosó; *f* – a Nyomtatvánvosztály könyvraktárjai (háromszintesek, vasállványosak); *h* – könyvraktár; *i* – könyvfeltöltlenítő; *j* – könyvrestauráló; *k* – anyagraktár; *l* – fényképlaboratórium; *m* – ruhatár, mosdók (a félemeleten)

Az első rekonstrukció befejezésének időszakában úgy látszott, hogy a Könyvtár a Múzeum épületében további jelentős helyiségnyerésre tehet szert.

Hóman félre nem érthető módon célzott erre²⁴: „Az első emelet Múzeum utcára néző s idecsatlakozó múzeumkörúti helyiségeit ma még a Régészeti és Történeti Osztályok állandó kiállítása tartja lefoglalva, de ennek a második és harmadik emeletre leendő fokozatos átköltöztetése után három terem kivételével az Országos Széchényi Könyvtárnak fognak átadatni, mely így az egész emelet birtokába jut s a fölépcsőházból nyíló modern olvasótermet és kutatóhelyiségeket rendezhet be.”

Ezt az elgondolást Nyireő kevesellte. „Csak ideiglenes megoldásról beszélhetünk akkor is, mikor az Országos Széchényi-Könyvtár két-három éven belül

A
MAGYAR NEMZETI MUZEUM
ORSZÁGOS SZEMELYSZÁMLÁTOROK
ÁTMÁRTÁSI TERMEZETE

A MÁSODIK EMELET ALAPRAJZA

6. ábra. A II. emelet elrendezése Nyireő terve szerint. *a* — Az olvasótermek felé vezető útvonal; *b* — olvasóforgalmi központ; irányító, kölcsönző, tájékoztató szolgálat; *c* — nagy olvasóterem felső és oldal világítással, a galériákon nagy kézikönyvtárral, olvasóhely 240 olvasó számára; *d* — olvasótermi felügyelő helye; *e* — kiállítások címtárak és hírlapok terme; *f* — folyóiratok, hírlapok olvasóterme; *g* — ósnyomtatványok, RMK, könyvritkaságok és ezek olvasóterme; *h* — külön szakolvasó, kutató terem, 40 személyes; *i* — zeneművek terme; *j* — kéziratok terme; *k* — térkép- és metszettár; *l* — a Történelmi Képcsarnok részben felsővilágítású termei; *m* — irodalmi ereklyemúzeum, kiállítások; *n* — kupolás előcsarnok a nagy előadóterem előtt (változatlan maradt volna); *o* — előtér, ruhatár, lépcsők az erkélyre; *p* — nagy előadóterem, két erkélyssorral, 1200 személyes

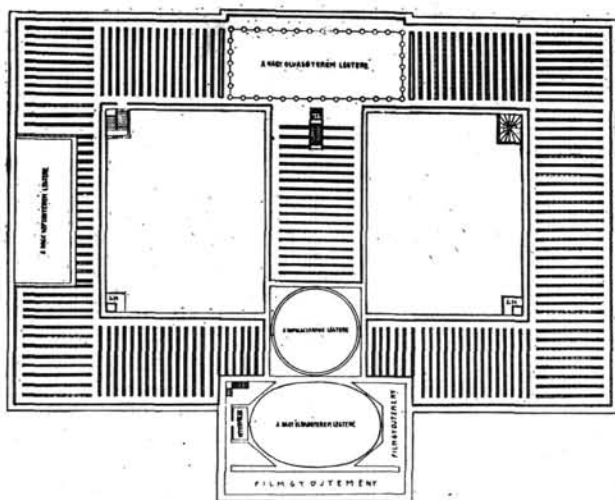
a Régészeti- és Történelmi-osztályok kiköltözésekor reményeinkhez képest teljesen megkapja a Nemzeti Múzeum épületének első emeletét.” Ezzel a Könyvtár gyűjtőterülete ugyan növekednék, számos szervezeti rész jobb elhelyezést kapna s el lehetne helyezni az új olvasótermet, mely közvetlenül a Múzeum előcsarnokából nyílnék.⁷⁵

Bár Nyireő „tovább táplálta” ama reményt, hogy „a nehézségek fogják

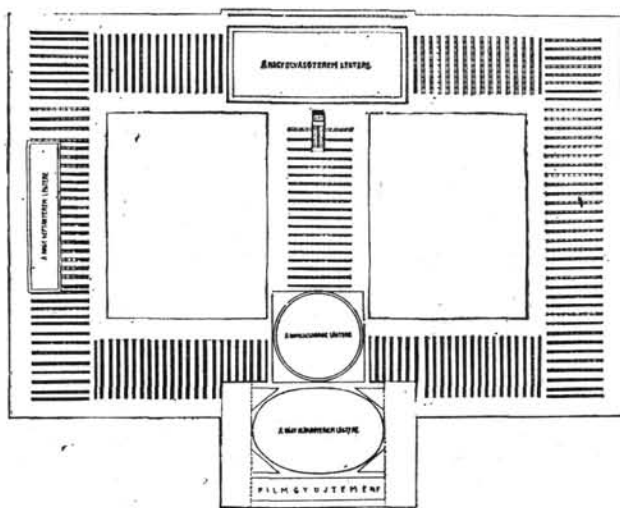
siettetni az Országos Széchényi Könyvtár végleges elhelyezésének megoldását”, javasolta a raktártermek további vasállványozását, a helyiségek tatarozását, a hiányos berendezések és technikai felszerelések pótlását.⁷⁶

Nyireő elgondolása szerint a Könyvtárnak mindenképpen új épületre lett volna szüksége. Világosan látta azonban, hogy az első világháborút követő rendkívül súlyos gazdasági helyzetben új épület létesítésére csak rendkívüli átközlések vállalása esetén nyílt volna mód.⁷⁷ Reálisabbnak látta a Könyvtár terjeszkedését a Múzeum épületén belül, annál is inkább, mert a könyvtár közönsége megszokta e helyet. E megoldás alapja a termésméretajzi táruk kiköltöztetése, ebben az esetben ugyanis a Könyvtárnak csak a Történeti Tárral kellett volna osztozkodnia a Múzeum épületén. Klebelsberg, akit Nyireő tájékoztattott a tervekről, azokat megértéssel fogadta, sőt, még azt is latolgatta, hogy a padlástér teljes kihasználása esetén nem kaphatna-e ott külön jó helyet a szintén nagy helyszűkével küzdő Akadémiai Könyvtár is?⁷⁸

Nyireő szinte a Könyvtárhoz történt áthelyezése idejétől kezdve foglalkozott a Múzeum épületén belüli terjeszkedés vizsgálatával, már korábban készített tervvázlatokat, melyeket funkcionális szempontból részletesen is ki kellett dolgoznia. E terveinek eredeti rajzanyaga a múzeumi és

7. ábra. A tetőtéri vasszerkezetű két raktárszint.

7. ábra. A tetőtéri vasszerkezetű két raktárszint.

7. ábra. A tetőtéri vasszerkezetű két raktárszint. Férőhelye 48 000 polcfolyóméter (á 50 kötettel), tehát kb. 2,4 millió kötet befogadására alkalmas raktárak

könyvtári irattárból eltűnt, megmaradt azonban a leglényegesebb tervek fotómásolata, melyeket Nyireő szívesen bocsátott rendelkezésünkre. (4—9. ábra.)⁷⁹

A Sándor utca felőli, kedvezőtlen bejáratot Nyireő megszüntetni kívánta, a főbejáratot a szép múzeumi előcsarnokon és a lépcsőházon keresztül akarta vezetni egészen az épület keleti részének II. emeletén kialakításra váró tágas, nagy olvasóteremig.

A Könyvtár földszinti és I. emeleti helyiségei a helyükön maradtak volna, mert a megtörtént átépítések következtében már kevés módosításra szorultak. A belső közlekedés szempontjából fontos volt Nyireőnek az a javaslata is, hogy a múzeumi előcsarnokból a könyvtári különgyűjtemények felé nyíló ajtót meg lehessen nyitni a könyvtári kiállítási termek (Apponyi, Széchényi, Todoreszkutermek) látogatói számára.

A ruhatárat az I. és II. félemelet között alakította ki, ennek igénybevétele után juthatott el az olvasó a tájékoztató központba és a katalógusokhoz.

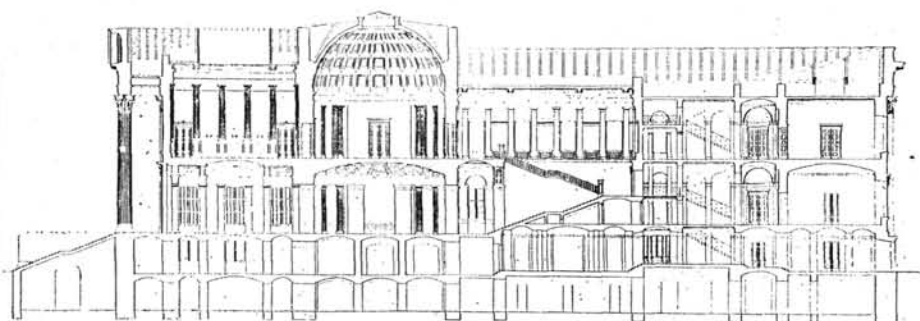
A II. emeleti nagyolvasótermet egy folyosórész hozzákapcsolásával a palota keleti rizalitjában helyezte el Nyireő, 34×15 m méretű, 410 m^2 nagyságú alapterületen. E terem kialakítása magával vonta volna, a tetőszerkezet (kifelé nem változó vonalú) átépítését. A teremben ui. 36 korinthusi oszloppal körülvett üvegtetővel biztosította volna a természetes világítást, bár a kétoldalról beáramló fény is előnyösen szolgált volna a világítási igényeket. Az oszlopok tartották volna az oldalon körülfutó galériákat, illetve az itt elhelyezett kézikönyvtári részeket.

A nagyolvasóteremben 240 olvasó számára lett volna hely szembefordult, de kényelmes asztaloknál.

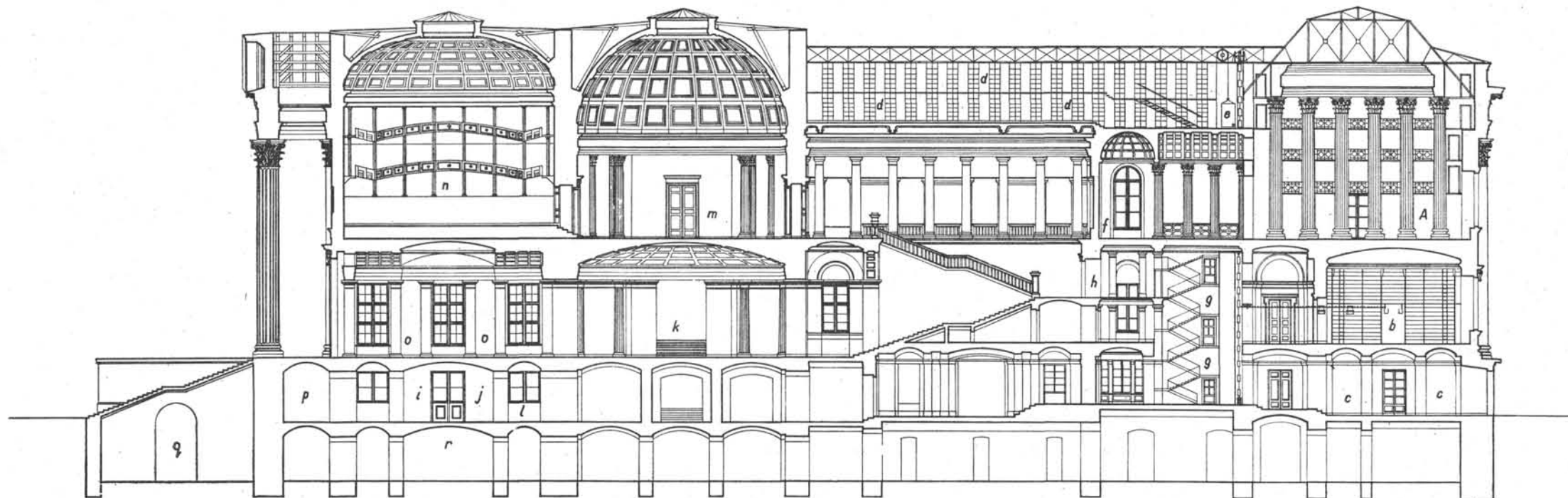
A szomszédos két, egyenként 10×10 m méretű terem egyikében 10 személyes külön olvasót tervezett, a másikba folyóiratolvasót kívánt Nyireő elhelyezni. Külön olvasóterme lett volna itt a díszműveknek, a kéziratoknak, a zeneosztálynak, valamint a térkép- és metszettárnak.

Nyireő régi, kedvenc gondolata volt a Történelmi Képcsarnok képtárának a könyvtárral szoros kapcsolatban történő elhelyezése, erre a célra az északi oldal ugyancsak tetővilágításos nagy terme állt volna rendelkezésre.

Az irodalmi ereklyetárat két nyugati terembe telepítette volna, külön bejáratral a nyugati kupolaterem felől.

8. ábra. A Nemzeti Múzeum épületének keresztmetszete. (Eredeti állapot szerint).

9. ábra A Nemzeti Múzeum nyugat—keleti irányú metszete a Nyíreő-féle átépítés esetén. Betűmagyarázat: A — nagyolvasóterem 240 olvasó számára; b — I. emeleti raktárterem, vasállványzattal, félmagasságban a terem soron végig vezetett szállítólánccal; c — tisztviselői dolgozószobák; d — tetőtérben elhelyezett kétszintes raktár; e — személy- és teherfelvonó; f — a Könyvtár előtere; irányító és tájékoztató szolgálat; a címtárak az oldalt nyíló két folyosón; g — belső lépcső, a könyvszállítóberendezés függőleges szakasza; h — ruhatár; i—j — tisztviselői dolgozószobák; k — bejárat az I. emeleti kiállítási termekbe; folyosó; m — a nagy előadóterem előcsarnoka; n — nagy előadóterem; o — előcsarnok; p — közművelődési könyvtár olvasóterme; q — ua. raktára; r — pince.

Ez utóbbi nagy termet tervezte meg ama nagy előadóterem előcsarnokának, amely az épület legnagyobb terme jelenleg is s amelyben egykor a főrendiház ülésezett. E terem a padlástér magasított boltozatú kialakításával 1200 személy befogadását biztosíthatta volna, két páholsorral.

A padlástérben két, egymás felett elhelyezett könyvraktár elhelyezésére meg volt a lehetőség. (2,2 m-es belmagassággal, összesen 4000 polcfolyóméteres raktártérben).

Érdekes, eredeti gondolata volt Nyierőnek a régi pálos kolostori teremkönyvtár berendezésének az épületbe, a kézírattár, a Széchényi-terem szomszédságában való elhelyezése.

A nemzeti könyvtár szélesebb körű, közművelődési könyvtári funkciójának kielégítésére külön közművelődési könyvtárrészt kívánt elhelyezni a duplumok hasznosításával a múzeumi palota fölépcsőzete alá nyúló térben, a Múzeum-kertből kétoldalt is nyitható külön bejáratral. E nagy teremben 200 olvasó elhelyezését lehetett volna biztosítani.

A jól átgondolt terv gondoskodott megfelelő személy- és állományszállító berendezésekről, épületgépészeti megoldásokról, tűzbiztonsági lépcsőházakról, az épület belsejének belső tervezői, képzőművészeti kialakításáról s a kert átrendezéséről is.

A rendkívül érdekes, ma is korszerűnek tekinthető terv megmaradt tervnek. A terv készítője, maga Nyireő István állapítja meg azonban már idézett emlékirataiban, hogy „az Orsz. Széchényi Könyvtárnak ez az újabb elhelyezésmódja — sok előnye ellenére sem elégítheti ki igényeinket oly mértékben, mint az Esterházi-utcai külön épület”, annak ellenére, hogy eszmei terve sikeresebbnek bizonyult, mint kezdetben remélni merte.

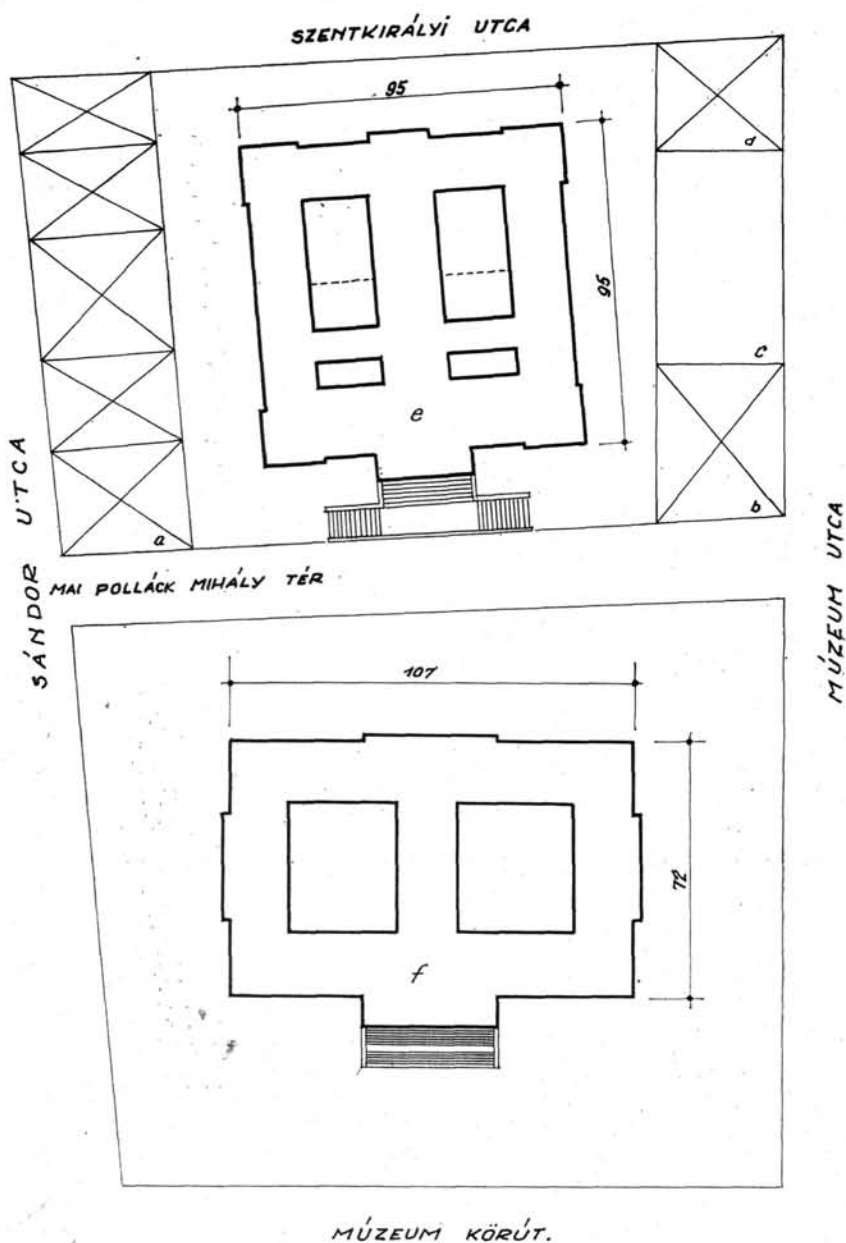
Az Eszterházy-utcai „könyvesház” terve

A Nemzeti Múzeum kertjének az egykori Eszterházy utcával (ma Polláck Mihály tér) való egybekapcsolása, az utca keleti szegélyén levő épületek közötti ún. Lovarda-teleknek a múzeum illetve a könyvtár céljaira való felhasználása már évtizedek óta a terjeszkedési lehetőségek egyik megoldását jelentette.⁸⁰

Hóman is kíváncsún tartotta, hogy a nemzeti könyvtár számára megfelelő telket a város belterületén idejekorán biztosítani lehessen. Erre a célra maga is legalkalmasabbnak tartotta az Eszterházy-, Főherceg Sándor-, Szentkirályi- és Múzeum utca által határolt telektömböt.⁸¹

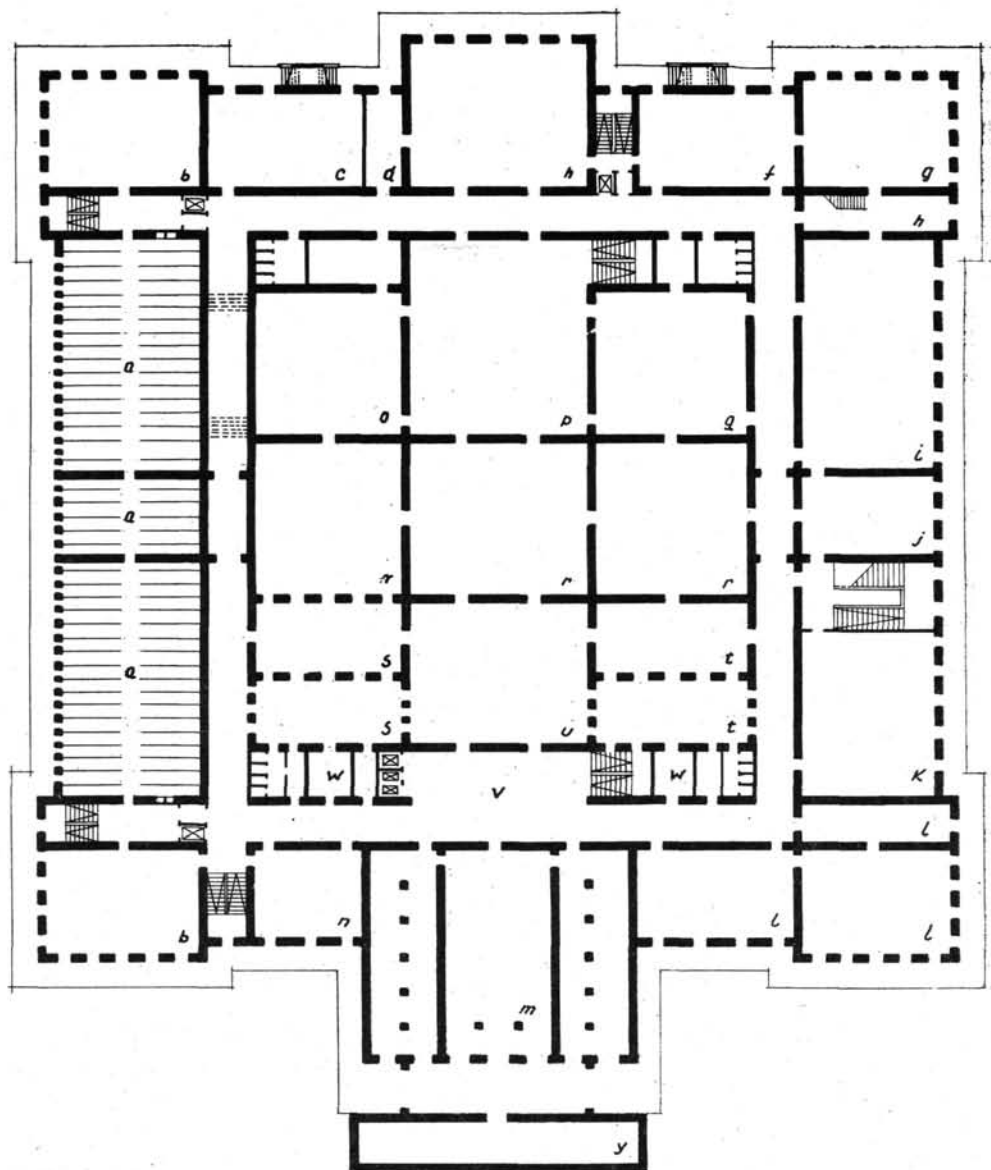
A kérdés tehát közelről érdekelte nemcsak Hómant, de magát a minisztert, Klebelsberget is. A tőlük kapott szóbeli megbízás alapján fogott Nyireő a tervezési program kidolgozásához. Terveiről (nyolc alaprajz és két keresztmetszet) Hóman fényképmásolatokat készíttetett, miután az eredeti rajzsorozat csak egy példányban állt rendelkezésre. Sajnálatos módon sem az eredeti tusrajz, sem a Hóman-készíttette fényképmásolatokból egy sem került elő, megmaradtak azonban Nyireő István birtokában az eredeti ceruzatervek, melyeknek átmásolt tusrajzait (11—20. ábra) mutatom be e tanulmányom keretében.⁸²

A 10. ábra világosan mutatja a Múzeum épület helyét. A mögötte levő telektömb már a huszas években beépült mind a Sándor utcai, mind pedig a Múzeum-utcai szegélyén. A Szentkirályi utcai telekszegélyen abban az időben jelentéktelen házak sorakoztak. Az Eszterházy utcai (mai Polláck Mihály tér) szegélyén, illetve

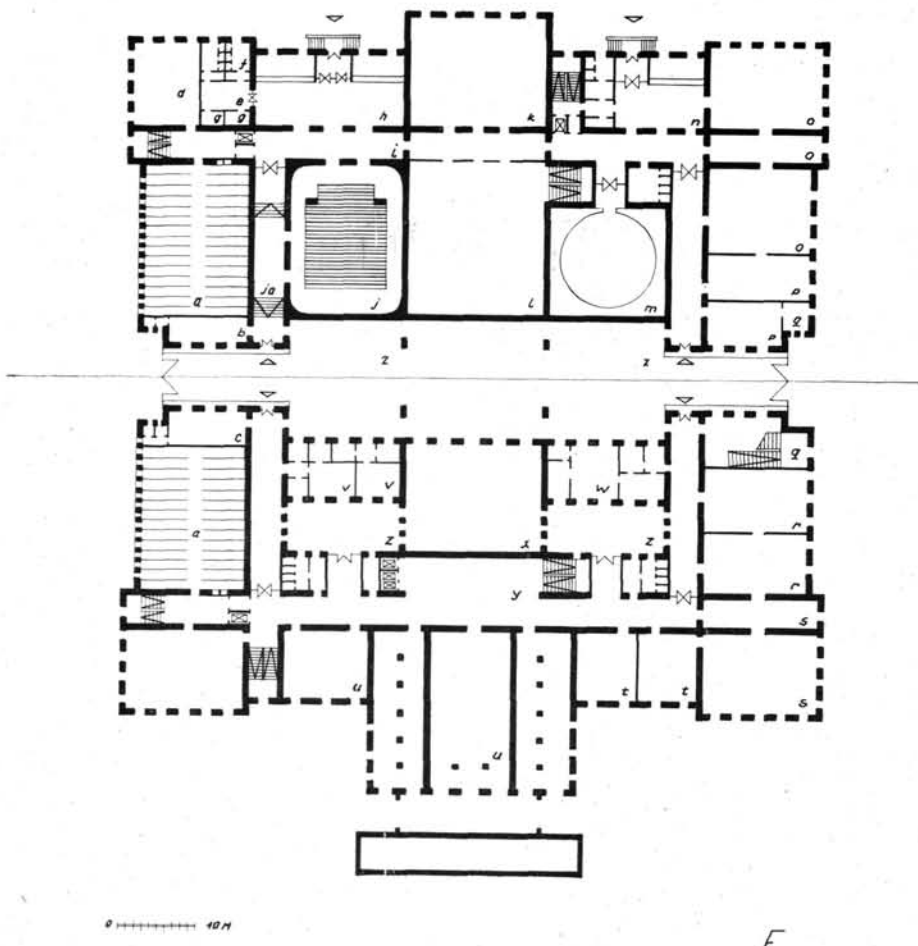

LEPTÉK • 1:1500

10. ábra. Az Eszterházy utcai, tervbe vett új könyvtárpalota telepítési elgondolása. Helyszínrajz. a — Festetich-palota; b — Károlyi A. palotája; c — ua. kertje; d — bérház; f — MNMúzeum palotája; e — az új „Könyvesház”

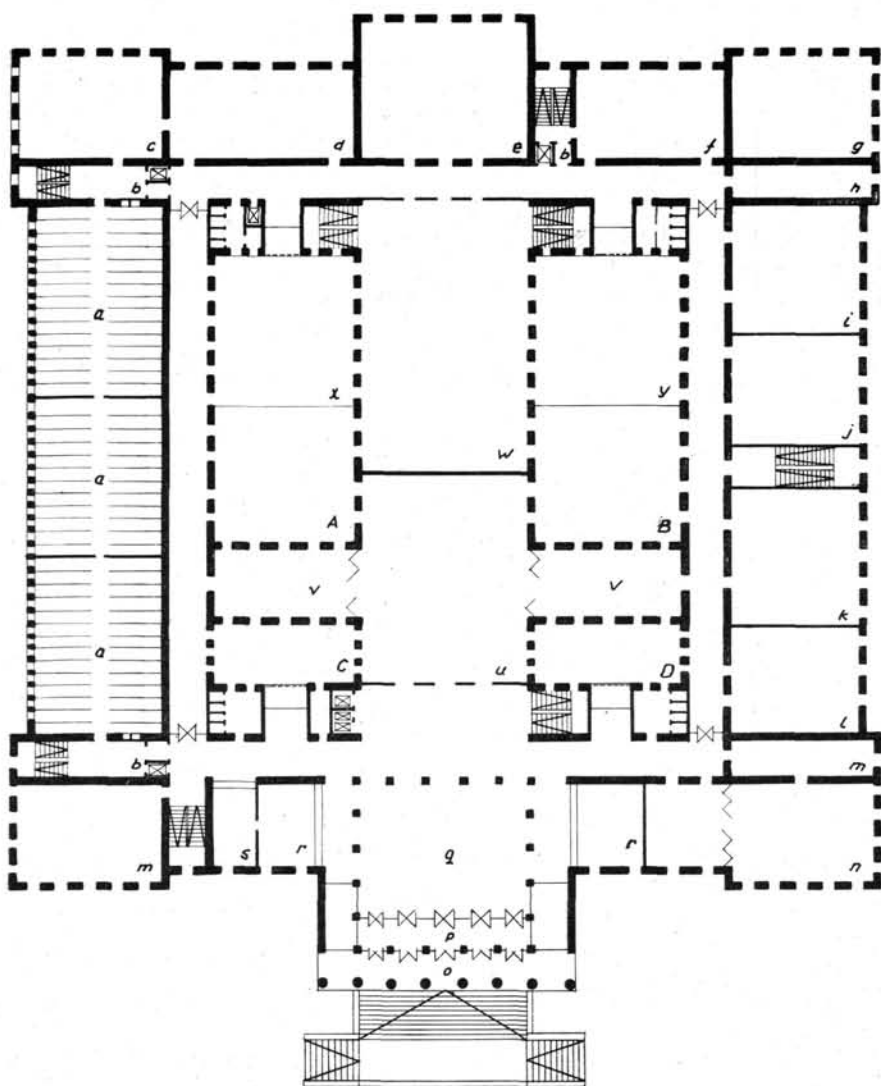
11. ábra. Az Eszterházy utcai könyvesház alagsora. Itt jegyezzük meg, hogy a következő 12–28. ábrák funkcionális vázlatok, természetesen nem jelzik, nem tüntetik fel pl. a kérményeket, az épületgépészeti stb. megoldásokat. Betűmagyarázat: a – könyvraktárak; b – duplumraktár; c – gépész műhely; d – öltöző, zuhanyozó; e – hírlapduplumok; f – asztalos műhely; g – a közművelődési könyvtár könyvraktára; h – házinyomda; i – könyvkötészet; j – ennek raktára; k – fényképezés; l – anyagraktárak; m – kiadványraktár; n – csomagoló; o – nagy vetítőterem (lenyúló része); p – kazánház (a pincébe is lenyúl); q – Kőrkep alsó szintje; r – szén- és salakraktár, ill. kamra; s – láda stb. raktárak; t – papírhulladék-raktár; u – anyagraktár; v – előtér; w – öltözők; y – kertészeti raktár.

12. ábra Az Eszterházy utcai könyvesház földszintje. *a* — könyvraktárak; *b* — kapus; *c* — posta- hivatal; *d* — könyvraktári dolgozók; *e-g* — vetítőtermi melléktér; *h* — ua. előtér; *i* — ua. lépcsőtér; *j* — ua. terem; *ja* — ua. hátsó kijárata; *k* — hírlaptári terem; *l* — hírlaptári raktár; *m* — körkép-terem; *n* — közművelődési könyvtár; előtér; *o* — közművelődési könyvtár olvasótermei; *p* — ua. munkaszobák; *q* — kapusfülke; *r* — sokszorosító műhely; *s* — fényképező; *t* — könyvrenoválóműhely; *u* — külföldi csere; raktár; *v* — kapus és gépészlakás; *w* — gondnoki lakás; *x* — kocsiszin; *y* — előtér; *z* — udvarok

a telektömb északnyugati sarkában állt a Festetich-palota, a délnyugati sarkon pedig a Károlyi-palota. Mind a két épület elsőrendű műemlék, legalábbis homlokzatukat illetően. A köztük álló Eszterházy-palota és a Lovarda csarnoka azonban nem állt fokozott műemléki védelem alatt, lebontása — egy országos jellegű kulturális intézmény odateleptése esetén — elképzelhető volt.

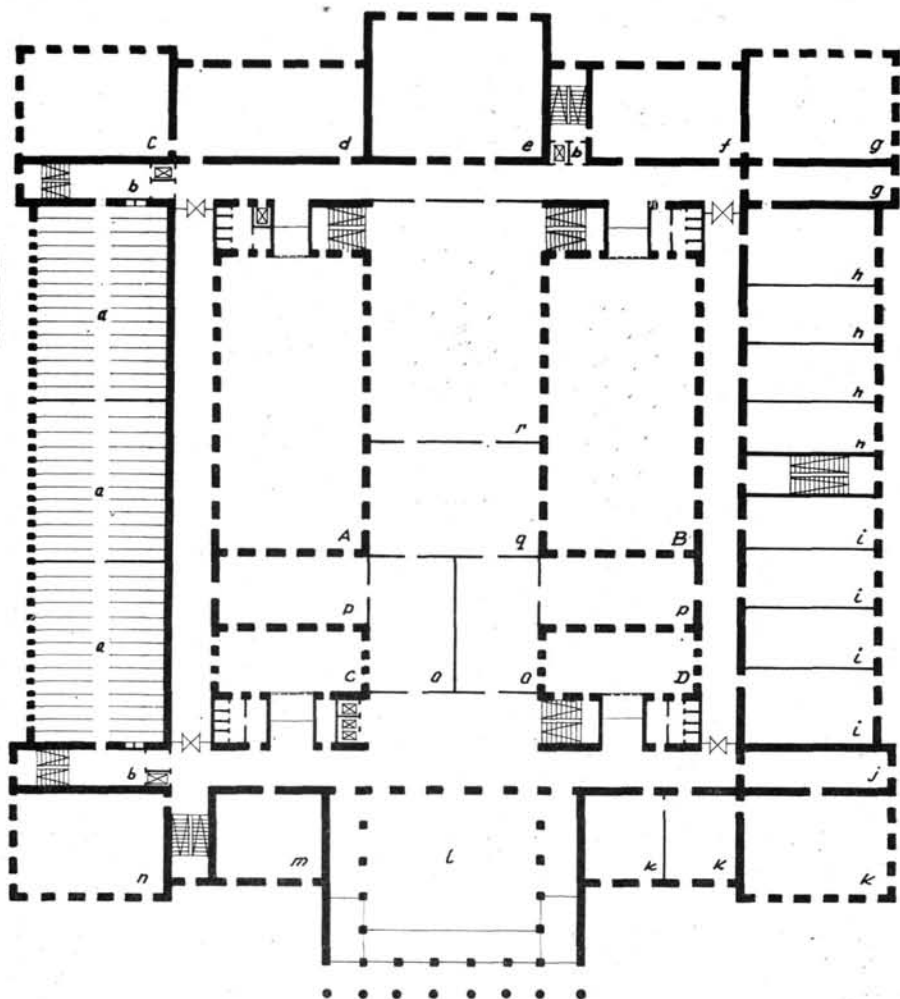
A Nyireő-féle tervezési program lényegét az általa rendelkezésünkre bocsátott kéziratos dokumentum alapján⁸³ ismertetem, utalva tanulmányom ábra, illetve alaprajz és épületkeresztmetszet anyagára.

0 1 2 3 4 5 6 7 8 9 10 m

MF

13. ábra Az Eszterházy utcai könyvesház magasföldszintje. a – könyvraktárak; b – ua. előterei; c – könyvtári dolgozósobák; d – ua.; e – hírlaptári dolgozósobák; f–j – gazdasági hivatal; k–l – kötelezpéldányok; m–n – kiállító termek; o – nyílt oszlop-sor; p – főbejárati szélfogó; q – kétszintes előcsarnok; r – ruhatárak; s – árusítóhely; t – előtér; u – előadóterem, másfélszintes; v – ua. mellékhelyiségek; w – hírlaptári raktár, kétszintes; x – vetítőterem légtér; y – körképterem. Ezen a rajzon s a 14–20. rajzokon az A–B–C–D betűjelek a belső udvarokat jelzik

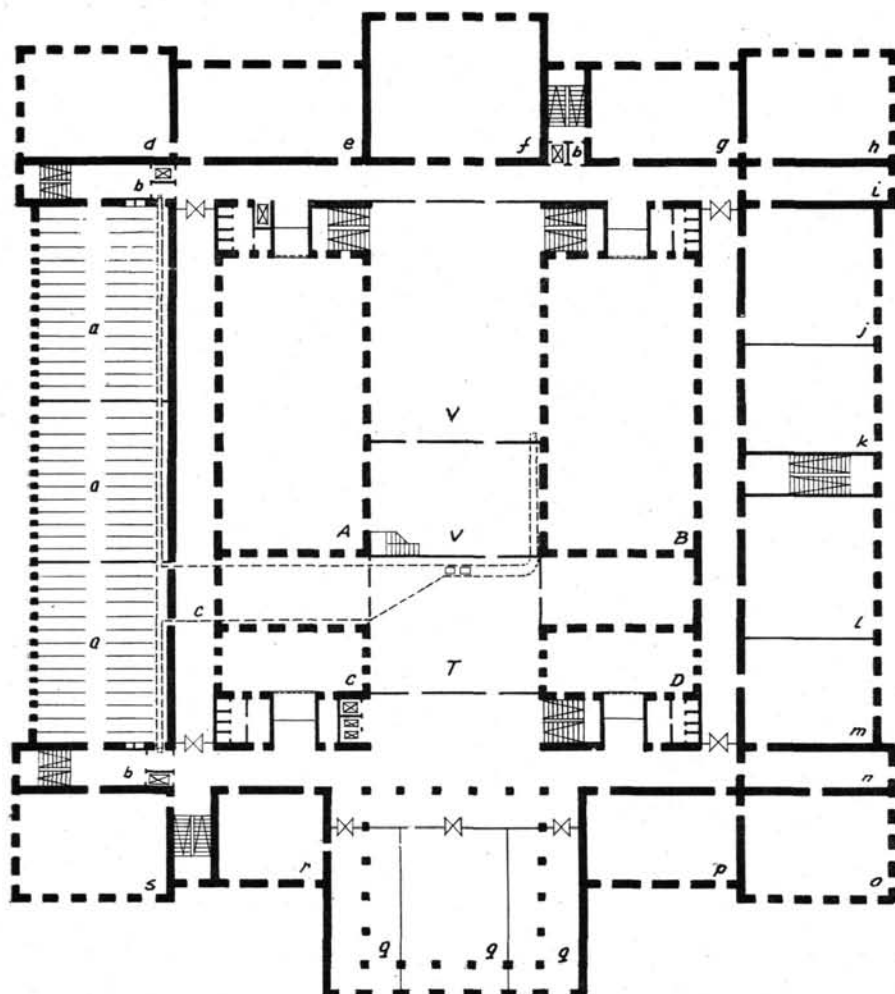

0 10 m

I

14. ábra. Az Eszterházy utcai könyvesház I. emelete. *a* – könyvraktárak; *b* – ua. előtere; *c–d* – zeneosztály; *e–h* – bibliográfiai osztály szakozó helyiségei; *i–k* – igazgatóság; *l* – előcsarnok légtére; *m* – Corvina terem; *n* – régi könyvtári terem (pálos); *o–q* – dolgozó szobák; *r* – hírlaptári raktár

A telektömb hossza 147 m, szélessége 135 m, tehát csaknem négyzet alakú, alapterülete közel 20 000 m², a Múzeum kertnek közel kétharmada. Erre a telekre került volna, a helyszínrajz szerinti elhelyezésben a Könyvtár új épülete, melynek hossza és szélessége az előzetes, funkcionális program-javaslat szerint 95 m lett volna, az épület alapterülete ennek megfelelően kerekén 9000 m² a belső udvarokkal együtt, de a főbejárati nyitott lépcsős feljáró területi igényét leszámítva.⁸⁴

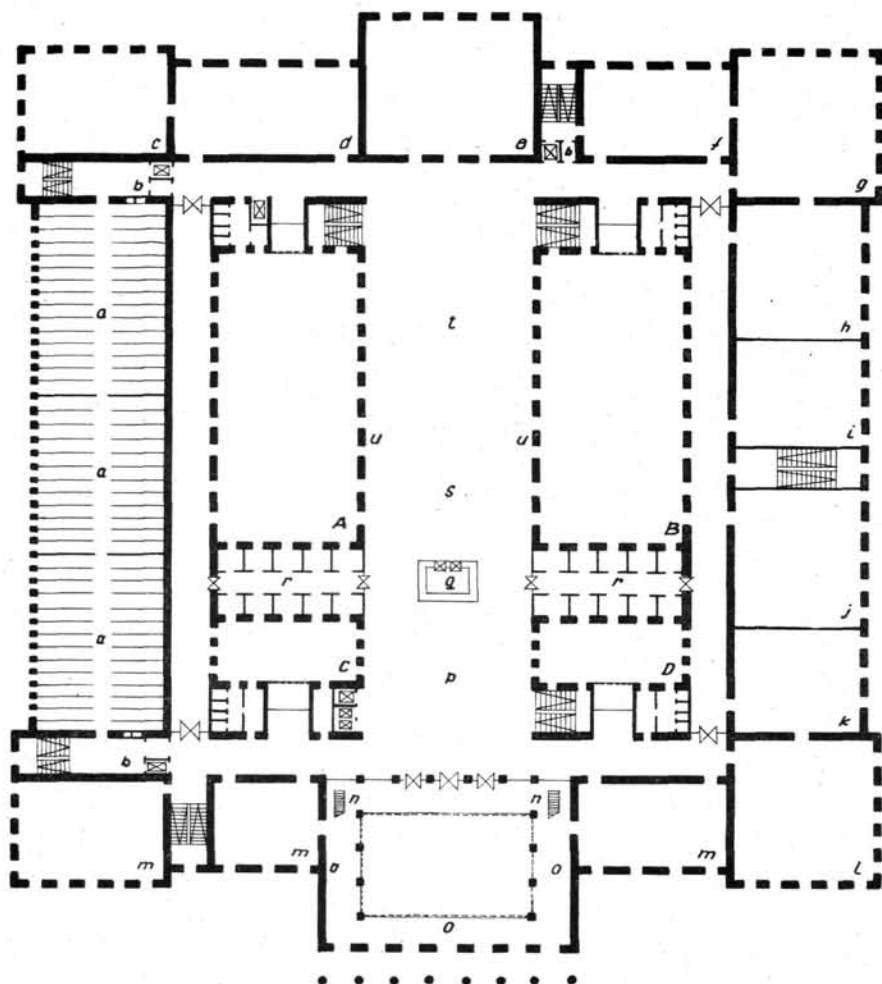

0 10 m

II.

15. ábra. Az Eszterházy utcai könyvesház II. emelete. *a* – könyvraktárak; *b* – ua. előtere; *c* – könyvzállító pálya vízszintes része a raktár felső szintjén; *d* – zártanyag osztály; *e* – ua. olvasóterme; *f*–*k* – különgyűjtemények; *l*–*n* – színészettörténeti gyűjtemény; *s* – könyvtártörténeti gyűjtemény; *T* – könyvraktár, kétszintes, kétirányú könyvzállító pályával; *V* – hírlapraktár

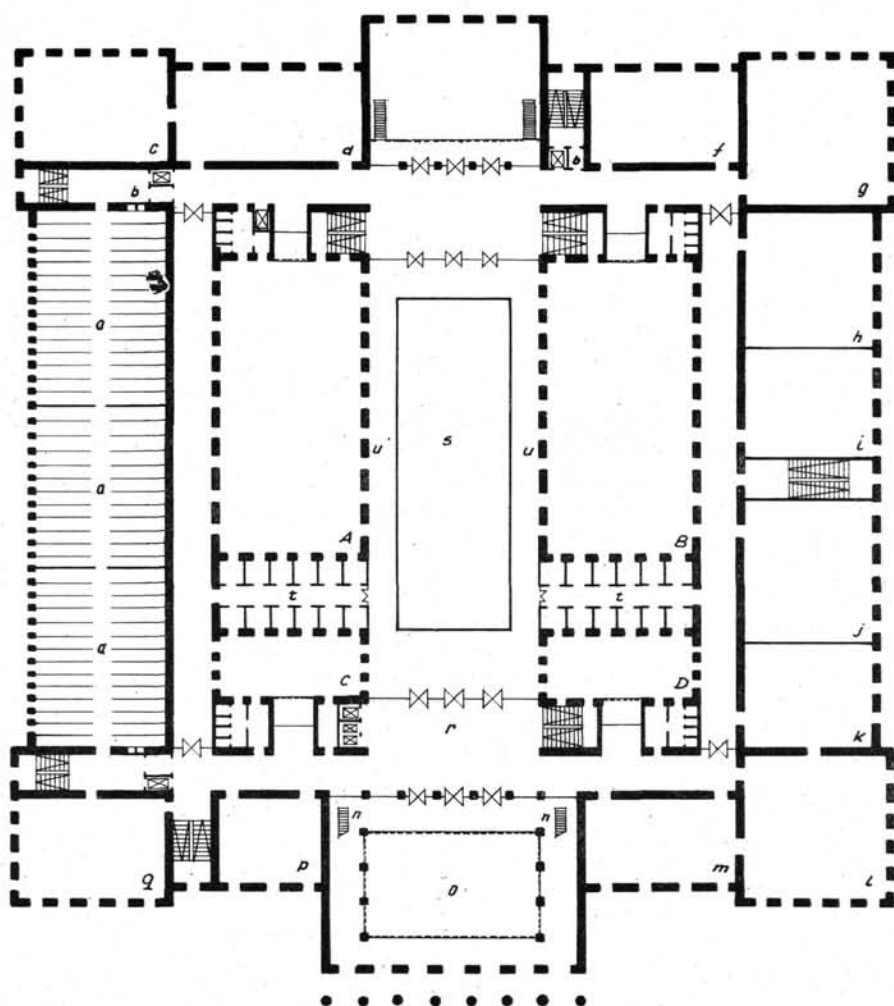
A tervezett épület magasságát a pince fölötti alagsor padlóvonalától számítva a felső párkányig terjedően az oldalszárnyakon 42 m, a középrizalit tetőélén pedig 47 m magasságban jelölte meg Nyireő. „E térben a múzeumi palota szintbeosztásánál kedvezőbben, de általában 4,6 m-es magasságokkal, az alagsortól felfelé 8 szint és a padlástér fér el. (Vagyis pince, alagsor, alsó- és magasföldszint,

0 10 m

III

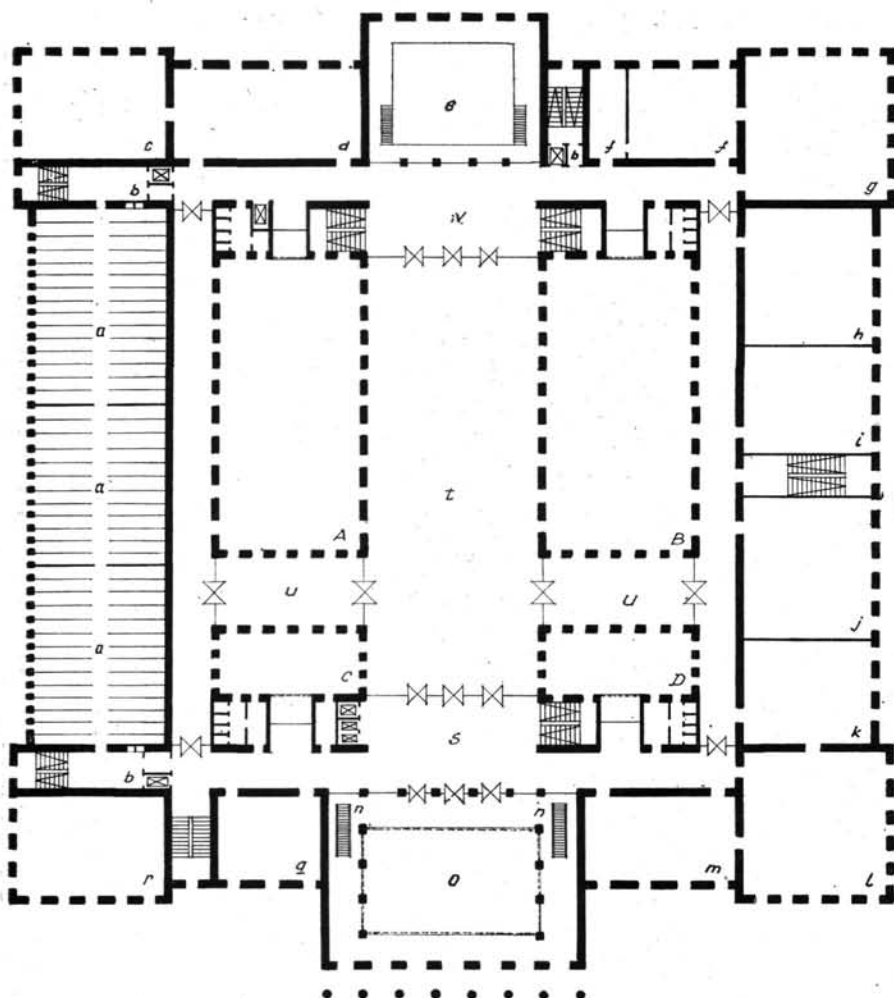
16. ábra Az Eszterházy utcai könyvesház III. emelete. *a* — könyvraktárak; *b* — ua. előtere; *c* — hírlapolvasóterem; *d* — csendesrádiózás; *e* — folyóiratolvasó; *f* — Apponyi-terem; *g* — Todoreszku-terem (RMK); *h-i* — régi és ritka könyvek; *j-k* — kéziratár; *l* — ua. olvasóterme; *m* — szakolvasótermek; *n-o* — nagyolvasóterem karzati lépcsője és karzata; *p* — olvasóforgalmi központ; *q* — könyvszállítók állomása; *r* — külön kis dolgozószobák; *s* — kölcsönzés, tájékoztatás; *t* — címtárak; OSZK; *u* — kézikönyvtárak. (Megjegyzés: a program szerint a középső nagy tér — *s-t-v* — az építészeti tervezés során oszlopsorral is kialakítható, ebben az esetben az oszlopsor az alagsor szintjéig terjedhet.)

0 10 m

IV

17. ábra Az Eszterházy utcai könyvesház IV. emelete. *a* – könyvraktárak; *b* – ua. előtere; *c* – aprónyomtatványok; *d* – plakátgyűjtemény; *e* – folyóiratolvasó fél légtér; *f-g* – térképtár; *h-i* – metszetek tára; *j-k* – dísművek; *l-m* – fototéka, mikrokönyvtár; *n* – nagyolvasó karzatlépcsői; *o* – nagyolvasó légtér; *p-q* – hírlapszelvény archívum; *r* – forgalmi központ légtér; *s* – központi címtár; *t* – külön kis dolgozószobák; *u* – kézikönyvtárak

V.

+++++ 10 M.

18. ábra Az Eszterházy utcai könyvesház V. emelete. *a* — könyvraktár; *b* — ua. előtere; *c-d* — a külföldi magyarság 1919 utáni és a magyar kérdés 1896 utáni külföldi irodalma; *e* — étkező, kis konyhával; *f-g* — történeti képcsarnok, metszettár; *h-k* — képtár, felsővilágítású; *l-m* — történeti metszettár; *n* — lépcső; *o* — légtér; *q-r* — keleti irodalmak; *s-u* — történeti képcsarnok: képtár, *v* — előtér

1—5 emelet és a padlás). A beépítettség így a fenti adatoknak megfelelően kb. 280 000 légköbméter.”⁸⁵

A hatalmas tömegű épület érkezési tere a magassípszint oszlopos előcsarnoka, ahonnan a belső közlekedési útvonalak elindulnak s célszerű elágazásokkal

vezetik az olvasót az általa keresett szervezeti egységhez. A könyvraktár téglalap alakú, tagolt tömbje az épület északi oldalán húzódik, korszerűen oldva meg az összes inszolációs kérdéseket.

Az épület mind a négy oldalán van bejárat, az épülettömb közepén — észak—dél irányban áthajtó szolgálja a belső közlekedés és a tűzbiztonság igényeit.

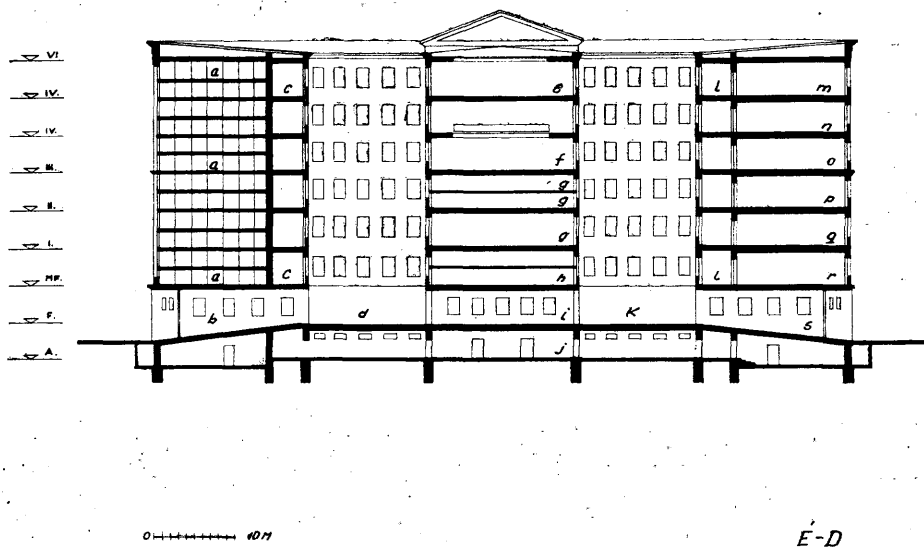
A közölt vázlatok alapján az épület szakmai sajátosságait legkönnyebben úgy ismerhetjük meg, ha röviden bejárjuk először az alagsori és a földszinti részt, majd az olvasó útját követjük végig az épületen, szintek szerint.

Az alagsor (lásd a 11. ábrát) üzemi szint: raktárokkal, műhelyekkel, szociális és épületgépészeti, installációs helyiségekkel.

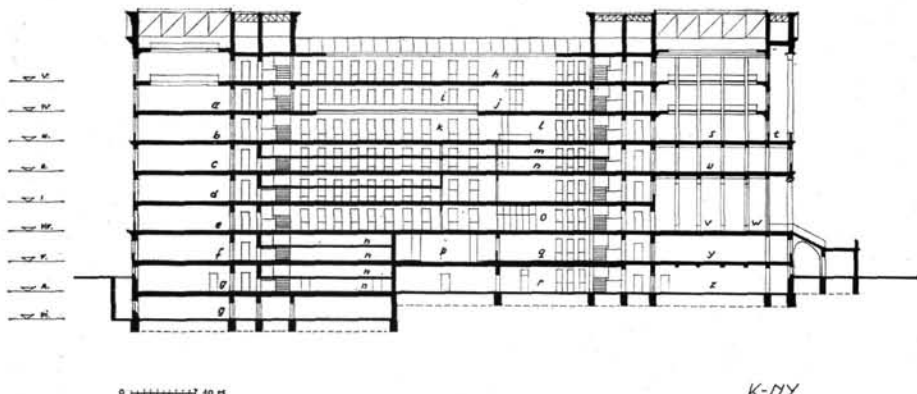
A földszint (lásd a 12. ábrát) a kapusszolgálat, a postahivatal, újabb raktárak és műhelyek területe, itt kívánta elhelyezni Nyireő a városligeti Feszty-körképet, a közművelődési könyvtár előterét, olvasótermeit és munkahelyeit.

A magasföldszint (lásd a 13. ábrát) már a nyilvános szolgálat egyik főterülete, ide érkezik a nemzeti könyvtárt igénybe venni kívánó olvasó, kutató. A kétszintes előcsarnokba jutva éri el a 600 személyes ruhatárakat, itt állt volna a látogatók rendelkezésére az 500 személyes előadóterem. A jobb oldali, déli szárnyban a kötelezpéldány átvevő részleg hivatali helyiségei és a gazdasági hivatal helyiségei sorakoznak, a homlokzat két sarokrészében kiállítási termek. Innen indulnak az olvasótermekhez vezető lépcsők és liftek.

Az I. emeletre jutva (lásd a 14. ábrát) a központi elosztó térből a Corvina-terembe, a régi könyvtárak termébe, a könyv- és írástörténeti gyűjteményhez, továbbá az igazgatósághoz és további könyvtári munkahelyekhez lehet eljutni.

19. ábra Az Eszterházy utcai könyvesház észak-dél irányú metszete. *a* — könyvraktárak; *b* — oldalbejárat előcsarnok; *c* — folyosók; *d* — vetítőterem külső fala; *e* — történeti képcsarnok, képtár; *f* — olvasóforgalmi központ; *g* — könyvraktárak; *h* — előadóterem; *i* — udvari átjáró; *j* — fűtőanyagraktár; *k* — körképterem udvari fala; *l* — folyosók; *m* — történeti képcsarnok, metszettár; *n* — díszművek tára; *o* — kéziratár; *p-r* — dolgozószobák; *s* — oldalbejárat előcsarnok; *t* — raktár

20. ábra Az Eszterházy utcai könyvesház kelet-nyugat irányú metszete. *a* — étterem; nyílt erkéllyel; *b* — folyóirat olvasó; *c-f* — tisztviselői dolgozószobák; *g* — hírlaptári duplumok; *h* — történelmi képcsarnok; képtár; *i* — központi címtár, galéria; *k* — OSZK címtárak; *l* — forgalmi központ; *m* — kézikönyvtárak; *n* — hírlapraktár; *o* — előadóterem; *p* — udvari átjáró; *q* — kocsiszín; *r* — fűtőanyagraktár; *s* — nagyolvasó; *t* — ua. erkélye; *u* — írás- és könyvtörténeti múzeum; *v* — előcsarnok; *w* — szellőző; *y-z* — raktárak

A II. emelet (lásd 15. ábrát) a különgyűjtemények, írás- és könyvtártörténeti múzeum szintje, raktárakkal, munkahelyekkel.

A III. emelet (lásd a 16. ábrát) közepén, az épület kelet–nyugati irányú tengelyében van a használati-forgalom központja a kölcsönzéssel, tájékoztatással, a katalógusokkal („címtárakkal” a korabeli terminológia szerint). E központi tértől, ahol mai értelemben is modern elvek szerint települt volna egyetlen szinten a tájékoztatás-kölcsönzés-katalógusok, reference-kézikönyvtár szomszédságában a nagyolvasóterem, ide kerültek volna a szakolvasótermek, hírlap és folyóiratolvasó, az Apponyi és Todoreszku könyvtár, a régi és ritka könyvek gyűjteménye s a kézirattár. Figyelemreméltó a nagyolvasóterem tervezett megfogalmazása: háromszint magasságú, nyugati üvegfalás oldala nyílt oszlopsoros teraszra nyílt volna, a másik három oldala galériás. E 650 m² alapterületű teremben 96, a szakolvasókban 30–30 olvasó számára terveztek helyet kétszemélyes asztaloknál. A könyvszállító állomástól északra és délre 10–10 olvasófülke állt volna a kutatók rendelkezésére.

Az ún. forgalmi központ emeletes csarnokának felső szintjén kapott volna helyet a központi katalógus.

A IV. szinten (lásd a 17. ábrát) Nyireő az aprónyomtatványok és plakátok gyűjteményét, a térképtárat, a metszetek és díszművek tárát, mikro- és fotótékát, a hírlapszelvény archívumot, dolgozószobákat, kézikönyvtárakat stb. helyezte volna el.

Az V. szinten (lásd a 18. ábrát) két teremben a külföldi magyarság 1919 utáni és a magyar kérdés 1896 utáni külföldi irodalma kapott volna helyet, a történeti képcsarnokkal. (Ld. még a két metszetet: 19–20. ábra.)

Külön kell szólnunk a könyvraktárról, amelyet az épület északi tömbjében kívánt elhelyezni Nyireő 2,25 m belmagasságú raktártermekben, a vasállványzatok tengelytávolságát 1,33 m-ben jelölve meg. A szintek tömör betonmenyezzettel készültek volna, gumiburkolással, a közbenső padlók drótüvegpaddal.

A hírlaptári anyag az épület középszárnyában kapott volna tárolóhelyet, 2,25 m-es belmagasságú raktárakban, 1,5 m-es állvány-tengelytávolsággal. A legfontosabb raktárakat vízszintes és függőleges szállítóberendezések kötötték volna össze a legfontosabb könyvkiadóhelyekkel. (Konvejor-rendszer.) E szállítóberendezést telefon és csőposta egészítette volna ki.

A raktárakban, olvasótermekben és munkahelyeken összesen kb. 6,3 millió kötet könyv és mintegy 1 millió kötet hírlap és folyóirat elhelyezésére nyílt volna lehetőség. Normálisan fejlesztett gyarapodás esetén a két raktárban ötven évi anyag elhelyezésére nyílt volna lehetőség.

A rendkívül érdekes, a tervezési programok szokásos részletességét messze gondosabban és elemzőbben kidolgozott elképzelés sajnos nem került kivitelezésre. Klebelsberg visszavonulásával a telek megszerzése lekerült a napirendről, annál is inkább, mert a rohamosan fejlődésnek induló magyar rádió számára megvásárolták a Sándor utcai bérházat, szemet vetve a telekre. A múzeumiak közül senki sem lépett közbe, hogy a múzeum és könyvtár számára rendelkezésre álló opciót megvédje. 1929-ben megkezdődött a telektőmb Szentkirályi utcai beépítése. Ezzel a terv megvalósításának legfontosabb előfeltétele a könyvtár számára megszűnt.

A lágymányosi „könyvtárpalota” terve

Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter elgondolása szerint a Polláck Mihály alkotta nemzeti múzeumépület a bennelevő táruk kitelepítése folytán kizárólag a nemzeti könyvtár számára állt volna rendelkezésre.⁸⁶

Az ezzel kapcsolatos eszméi, teljes tervnek csupán legszükségesebb része valósult meg, a múzeumi épületben végrehajtott s az előző fejezetekben leírt átépítés és átrendezés során.

E tervekkel együtt, a múzeumépületből kitelepítésre váró táruk és gyűj-

21. ábra A budai, lágymányosi tudományos központ tervvázlata, tervezte Wálder Gyula műegyetemi tanár Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter törvényjavaslatai szerint. Az első telepítési terv elsősorban a természettudományi telepet és a növénykert elhelyezését tünteti fel. Jobb szélén a műegyetem korabeli épületei sorakoznak, ezektől délre egyetemi intézetek kerültek volna, itt kapott volna helyet Eötvös Loránd mauzoleuma. A sugárúttól délre eső nagy épület a természettudományi múzeum helye, mögötte múzeumi épületek.

Délre üvegházak helyszínrajz; bal szélén pálmaház

temények korszerű elhelyezése érlelte meg a nemzeti könyvtár új elhelyezésének gondolatát is a lágymányosi területen.

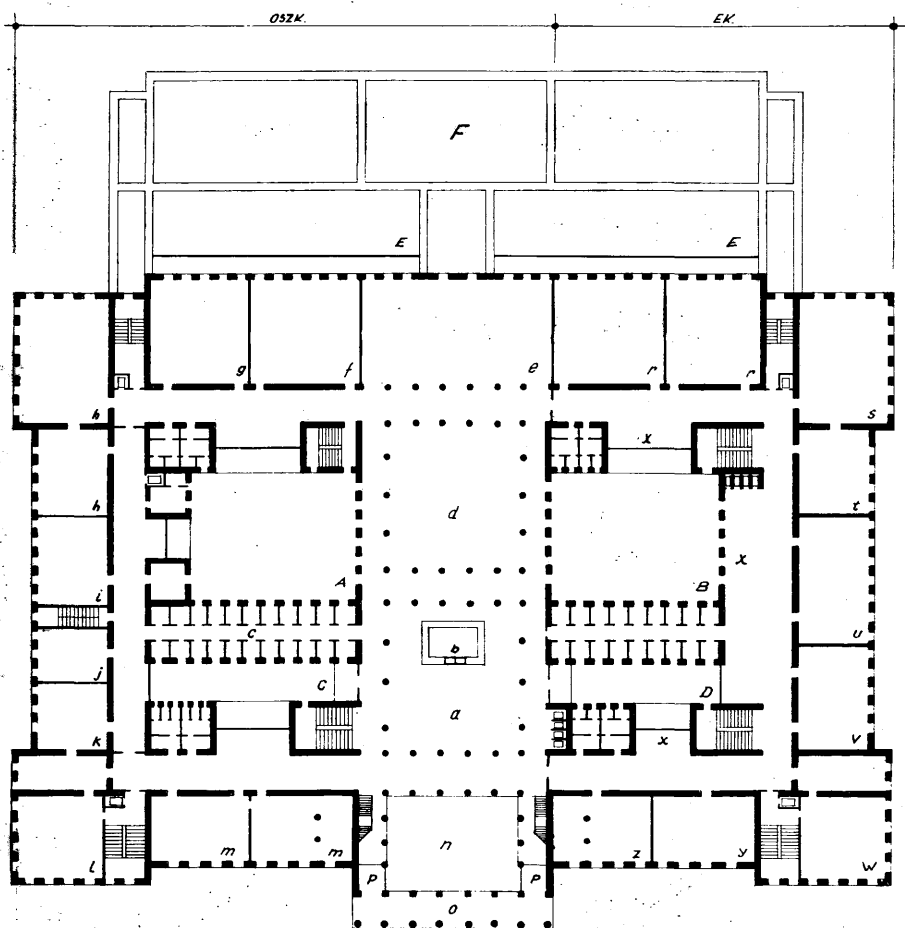
Klebensberg 1926. június 26-án terjesztette a Nemzetgyűlés elé a természettudományok fejlesztésére vonatkozó törvényjavaslatát.⁸⁷

A miniszternek az volt a terve, hogy a műszaki egyetem települési helyétől délre eső területen, elkérve a hatalmas telek-komplexumot a Közmunkák Tanácsától s azt a fővárossal feltöltve, helyezze el az Országos Természettudományi Múzeumot, az Országos Növénykertet és még számos természettudományos jellegű intézményt.⁸⁸

Klebensberg terveinek helyszínrajz jellegű vázlatai közül *Magyary* Zoltán tette közzé⁸⁹ *Wälder* Gyula műegyetemi tanár tervét (lásd a 21. ábrát), melyen azonban a könyvtár, mármint a nemzeti könyvtár épülete nem szerepelt. Klebensberg azonban *Rerrich* Béla professzorral is készítettett egy beosztást, melyet Nyireő a Klebensberg-től kapott rajz után ismertetett velünk (lásd a 22. ábrát).

22. ábra A budai lágymányosi tudományos központ Rerrich Béla professzor által kidolgozott helyszínrajza. *a* – a mai Szabadság híd; *b* – a mai Petőfi (akkor épülő Boráros-téri) híd; *c* – későbbre tervezett (Haller-utcai) híd; *d* – déli összekötő vasúti híd; *e* – rakpart, *f* – Gellért tér; *g* – Budafoki út; *h* – Verpeléti út (ma Karinthy Frigyes út); *i* – tervezett terek és főutak; *j* – botanikus kert; *l* – kiállítási külső terület (Nádor kert); *m* – téli kikötő, egyetemi evezősház; *n* – műegyetemi (meglevő) épületek; *o* – tanszéki és kutatóintézetek; *q* – kollégiumi internátusok; *r* – sporttelep; *s* – nagy-könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtárnak az Egyetemi Könyvtárral közös épülete, Nyireő terve szerint; *t* – ennek külön könyvraktár épülete; *u* – későbbi könyvraktár épülete; *v* – nagy auditorium, színpaddal; *w* – Természetrajzi Múzeum; *x* – Műszaki és Természettudományi Múzeum; *y* – Néprajzi Múzeum (Vázlatos elhelyezés)

0 10 m.

III.

24. ábra Az OSZK – Egyetemi Könyvtár légymányosi közös épületének III. emelete. *a–o*: Az OSZK helyiségei; *q–z*: az Egyetemi Könyvtár helyiségei; *a* – olvasóforgalmi központ; *b–f* – forgalomirányító, tájékoztató, kölcsönző szolgálat; *c* – kis dolgozószobák; *d* – OSZK címtárai, a felette levő szinten a központi címtár; *e* – folyóiratolvasó; *f* – hírlapolvasó; *g* – csendes rádióterem; *h* – kéziratár és olvasóterem; *i* – térképtár; *j* – ősnymtatványok, RMK; *k* – Apponyi gyűjtemény (Hungarica); *l* – díszművek, újkori könyvritkaságok; *m* – szakolvasók; *n* – nagy olvasóterem; *o* – ennek erkélye; *p* – szélfogós kijárat; *q* – az Egyetemi Könyvtár címtárai, kézikönyvtára; *s* – folyóiratolvasója; *t* – hírlapolvasója; *u* – tanári olvasóterem; *v* – szakolvasóterem; *w* – nagyolvasóterem; *x* – tájékoztatója és kölcsönzője; *y* – szakolvasószobák; *z* – dolgozószobái.

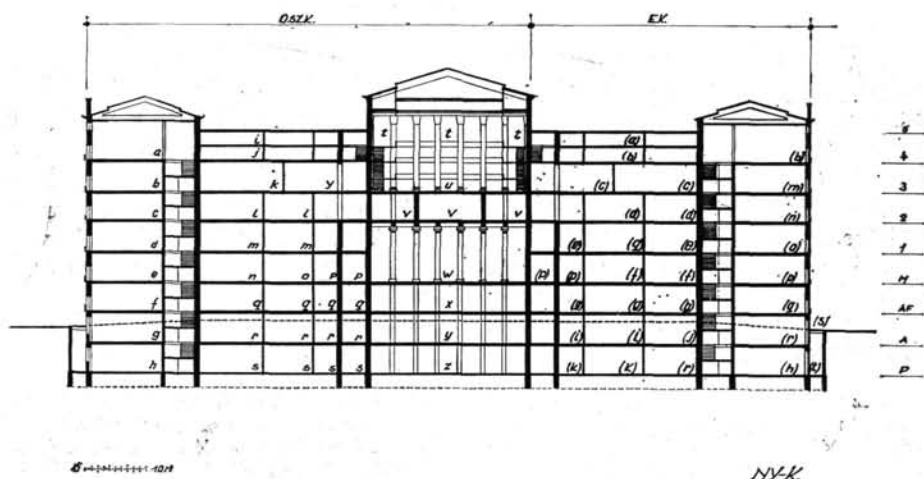
Nyireő az ebben a vázlatban már szereplő nemzeti könyvtárpépület programtervezetének kidolgozására magától Klebelsberg-től kapott felszólítást. Nyireő el is készítette a program vázlatot, azt a miniszterrel megtárgyalta.⁹⁰

A könyvtárpalota a mai Petőfi híd tengelyének budai meghosszabbítási vonalától északra, park közepén kapott volna helyet, a műegyetemi, akkor már meglevő épületektől délre. A miniszter itt egy olyan könyvtár létesítésére gondolt, mely „magában foglalná mind az Országos Széchényi Könyvtár, mind pedig az Egyetemi Könyvtár anyagát, mert az előbbi sok tekintetben kiegészítheti...”⁹¹

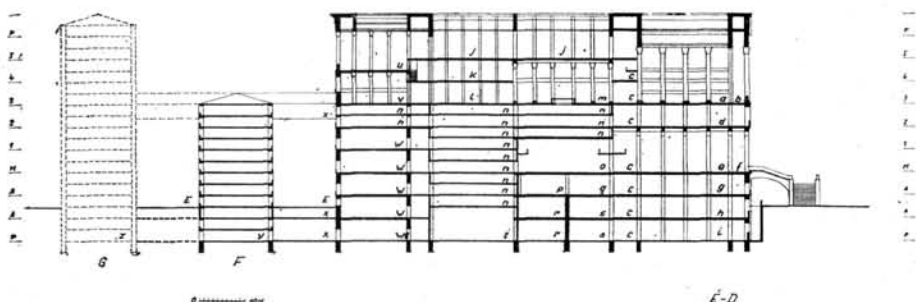
E nagyobb könyvtárpépület megtervezésénél Nyireő felhasználta értelem-szerűen az Eszterházy utcai könyvesház tervezési programjában kifejtett elképzeléseit.

Emlékezéseiben így ír erről:

„Lényegében azonos elv szerint egészítettem ki elgondolásaimat az összesítendő igényekhez mérten is, de olyként, hogy a várt férőhely kétharmada az Országos Széchényi Könyvtárnak, egyharmada pedig az Egyetemi Könyvtárnak jusson. A közös déli front mögött az előbbi a nyugati, az utóbbi a keleti szárnyat foglalná el, míg a főépülettől elkülönülten s azzal csak híddal összekötve álljon a hasonló arányban függőlegesen megosztott sokszintes könyvraktár, ami mögött jóval később még nagyobb másik is épülhet.”

25. ábra Az OSZK – Egyetemi Könyvtár lágymányosi közös épületének nyugat – keleti irányú metszete. Bal oldalon az OSZK része; a – képtárterem, a Történelmi Képcsarnok képeivel, felsővilágítású; b – régi könyvek, dísművek olvasóterme; c – nyomdászattörténeti gyűjtemény; d – régi berendezésű könyvtár; e – kiállítási terem; f – könyvrenováló műhely; g – könyvkötészeti műhely; h – pinceraktár; i – tetőtér; j – metszetgyűjtemény raktár; k – szakolvasótermek; l – könyvtártörténeti gyűjtemény; m – dolgozószobák; n – kiállítási terem; o – kiadvány stb. árusító helyiség; p – ruhatár; q – tisztviselői dolgozószobák; r – raktárhelyiségek; s – ládarakta; t – nagy olvasóterem galériái és belső lépcsőháza; u – nagy olvasóterem, felsővilágítású; v – írás- és könyvtörténeti gyűjtemény; w – előcsarnok; x – tisztviselői dolgozószobák; y – raktárak; z – pinceraktárak. – Az Egyetemi Könyvtár része: a – tetőtér; b – gyűjteményraktár; c – tisztviselői dolgozószoba; d – szakolvasóterem; e – igazgatóság; f – kiállítási terem; g – könyvrenováló műhely; h – fényképezet; i – könyvkötőműhely; j – sokszorosító; k – raktárak; l – egyetem-történeti gyűjtemény; m – olvasóterem; n – térképtár; o – igazgatóság; p – q – tisztviselői dolgozószobák; r – raktárhelyiségek; s – udvari átjáró; t – világítóakna.

26. ábra Az OSZK — Egyetemi Könyvtár lágymányosi közös épületének észak—déli irányú metszete; a — nagy olvasóterem; b — ua. erkélye; c — folyosók; d — írás- és könyvtörténeti gyűjtemény; e — előcsarnok; f — ennek oszlopos nyílt előtere; g — tisztviselői dolgozó szobák; h — raktárak; i — pince; j — a Történelmi Képcsarnok képtára; k — központi címtár; l — OSZK címtárai; m — olvasóforgalmi központ; n — könyvraktárak; o — előadóterem; p — udvari átjáró; q — kocsiszín; r — fűtőanyagraktárak; s — hírlaptári raktárak; t — kazánház; u — étterem; v — folyóiratolvasó; w — tisztviselői dolgozószobák; w—q — gépész- és lakatosműhely; x — átjáró a könyvraktár épületbe; F — könyvraktár épület; G — később építendő, további nagy könyvraktár; z—y — raktárszintek

A Nyireő által készített korabeli ceruzavázlatok tus-átrajzolásaiából (lásd a 23—26. ábrákat) világosan kirajzolódik ennek az ugyancsak igen érdekes könyvtárkombinátnak az alapkoncepciója. A főépület téglány alakú alaprajzú, 120 m × 90 m külmérettel. Az így határolt 10 800 m² alapterületből kb. 1400 esett volna az udvarokra.

Az épületbe látogatók céljukhoz képest három oldalról léphettek volna be az épületbe. Az Országos Széchényi Könyvtár főbejárata a díszes lépcsőzetről nyílt volna a magas földszintről, a Közművelődési Könyvtárt nyugat, az Egyetemi Könyvtárt kelet felől lehetett volna megközelíteni.

Kövessük előbb az Országos Könyvtár látogatóit a főútvonalon Nyireő leírása⁹² nyomán:

„Ezek az épületet négy oldalról körülvevő fás parkból a déli oldal kettős lépcsőjén érkeznek a magasföldszinti előcsarnok előtti keskeny terrasra, majd az oszlopai mögötti nagy üvegfal ajtóján át a szintén oszlopos előcsarnokba lépnek. Ennek két oldalán tágas ruhatárak és árusító helyek vannak. Beljebb a négy kiállítási teremhez nyílnak kétfelé és köztük a tágult előtér két oldalán a fölépcsőház kap helyet a felvonókkal. Szemközt a másfél szint magasságú előadóterem ajtója nyílnak...”

A könyvtár legérdekesebb két emeletéről két alaprajzi vázlat, az épület függőleges elrendezéséről pedig két metszet ad világos tájékoztatást (lásd a 23—26. ábrákat.)

Az elkészült tervet Nyireő Hóman társaságában mutatta be Klebelsbergnek.

A terv sajnos csak terv maradt, érdekes emlékeként egy kornak, mely a tervet meg tudta álmodni, de nem tudta megvalósítani.

Nyireő Istvánnak mind az Eszterházy utcai, mind a lágymányosi könyvtár terve a magyar könyvtártörténetnek s azon belül a hazai könyvtárépítési törekvéseknek érdekes, fontos dokumentumai. Olyan időben készültek ezek a funkcionális tervek, amikor Európában valóságos könyvtárépítési vákuum volt, amikor

világszerte még az esztétikai felfogás uralkodott a funkcionalizmussal szemben. Nyireó terveiben már az új, modern európai könyvtáráépítési koncepció világos megfogalmazását látjuk. Törekvéseiben egyesíteni tudta a funkciót az esztétikával s megelőzve a berni Landesbibliothek, a stockholmi Városi Könyvtár, a hannoveri Városi Könyvtár és még jónéhány fontos európai könyvtáráépület tervét, olyan programterveket tudott kialakítani, melyek ma is a korszerűség igényével tudnák szolgálni a Nemzeti Könyvtár feladatait.

Jegyzetek

1. Szalay Imre: *A magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményeinek méltó elhelyezése*. Bp. 1907. 21–22. l.
2. Az elhelyezés kérdése több, mint három évtizeden át foglalkoztatta az állami szerveket és a hazai közvéleményt. Az alapítási államányt Cenkről Pestre hozva a volt Pálos kolostor könyvtár-termében helyezték el 1803-ban, de már ugyanebben az évben, miután egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy tartósan ott nem maradhat, a komáromi várban való elhelyezését javasolták (Kollányi F.: *A Magyar Nemzeti Múzeum Széchényi Országos Könyvtára*, 1802–1902. I. k. 98. l., Miller J. F. levelezése, III. 56.) Az Orsz. Építészeti Hivatal 1804 nyarán új épület létesítésével foglalkozott. (Kollányi, i. m. 110–111. l., Orsz. Levéltár, Litt. Polit. A. 1804. Nr. 23176.) Miller 1805-ben kincstári épületet keresett a könyvtár elhelyezésére (Kollányi, 112–113. l., Széchényi Levéltár, I. k. 9. sz. III. cs. 56.). 1806-ban a pálosok zárdáját központi papnevelő intézet céljaira vették igénybe, a könyvtárt az ún. nagyobb szemináriumba (az egyetemi épület Egyetem-térre néző lebontott részébe) költöztették át. (A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtára, Bp. 1896. 4. l.; Kollányi, 128. l.; OL. Kancelláriai Osz. A. 1806. Nr. 13101.) Itt 1806-ban a nádor költségére újabb szekrényeket kellett készíttetni (Mátray Gábor: *A M. N. Múzeum korszakai*, Pest, 1868. 14. l.) Ugyanebben az évben javasolják a könyvtárnak Budán, az Erdődy-házban való elhelyezését. (Kollányi, 128. l.; Kovachich levelezés, 1806–7. Nr. 89.); ezzel egyidejűleg újra felvetették az új épület létesítését (Széchényi Levéltár, I. k. 13. sz. II. csom. 55., 56. sz.; Kollányi, 154. l. (1807-ben készült el Hild János épületterve, mely 1811-ben kerül le a napirendről. (Vö. *Museum Hungaricum Excelsis Regni Proceribus et Inclitis Statibus ac Ordinibus exhibitum* c. kiadványt, magyar címe: *A' Nemzeti Gyűjteményének elintézése' feltételei Magyar Ország hazafiai' számára*; OL, Magyar Kancellária, 1811. No. 1009, 9436., 12283., 14395. Ld. még: Rados J.: *Hild József Pest nagy építésznének életműve*. Bp. 1958. 248–249. l.; Kollányi, 157. l.). A könyvtár az egyetemi épületből 1817-ben átköltözött a mai Múzeum kert területén egykor állott Battány-féle régi ház „hirtelenében átalakított helyiségeibe” (MNM Könyvtára, 5. l.; Kollányi, 377–378., 394. l.) ahonnan az 1838. évi nagy árvíz idején a Ludoviceum épületébe költöztették, ahol 1846 tavaszáig vesztegelt. (Mátray, 41. l.) Az épület tényleges elindítója az 1832/6. évi 37. tc., mellyel az országgyűlés félmillió forintot biztosított „egy a nemzet méltóságának megfelelő múzeumi új épület költségeinek fedezésére.” (Mátray, 34. l.)
3. A nádor 1817-ben elrendelte, hogy „... a Múzeumnak tulajdon házában alkalmas hely készíttessék. Meglett, és azon kintsek egy nagy tágas, és bátorságos palotába átszállíttattak, 's díszes renddel elintéztettek.” (Hazai 's Külföldi Tudósítások (9), 1817. 65. l.: „A gyarapodó N. Múzeumnak szüksége új épületre”).
4. A nádor már 1843-ban felszólította Horvát Istvánt, a könyvtár custos-át, hogy mivel a gyűjtemények régi szekrényei sem esztétikai, sem a tudományos szempontoknak nem felelnek meg, tegyen javaslatot az intézmény új belső berendezésére vontkozólag. (*Acta Musei Nationalis*, 1840. 1553.) „A nádor felvetette azt is, hogy az örök közül valakit esetleg Bécsbe vagy Németország közel fekvő székvárosaiba küldjenek az ottani múzeumok és könyvtárak berendezésének tanulmányozására”. — Windisch Éva. V: *Könyvtári munka a reformkorban az Országos Széchényi Könyvtárban*. — OSZK Évkönyve 1957. Bp. 1958. 280. l. — „Horvát 1843-ban részletes tervet készített »Planum technicae coordinationis Bibliothecae Musei Nationalis Hungaricae« címen a könyvtárgazdálkodás és esztétikai elhelyezésének kérdéseiről. Horvát nagyrészt Constantin »Bibliothéconomie« c. 1841-ben második kiadásban megjelent művét használta. (Windisch, id. mű, 267. l.) A tölgyszínen festett puhafa bútort mintadarabok elkészítése után megrendelték a Sándor utcára néző nagy raktárterem berendezését, hozzá barna puhafa pulpitust és két lépcsőt,

- majd a könyvtár tíz helyiségéből további négynek — az oklevéltárnak, a kéziratárnak, az őr dolgozószobájának és az olvasóteremnek — a bútorzatát. (*Acta Musei Nat. Hung.* 1844. év: 688., 934; 1845. év: 127., 414., 729., 2770., 1846. év: 174., 259; 1854. év: 2374.) A nagyterem bútorzata mintegy 1900 forintba került. — Itt mutatunk rá arra, hogy a bútortervek készítésekor a mai értelemben is céltudatos és hasznos együttműködés alakult ki Horvát és Polláck között. Horvátnak módja nyílt arra, hogy Polláck bútorterveit gyakorlati szempontból ellenőrizze, kiegészítse. Javaslatait Polláck jórészt figyelembe is vette. (*Windisch*, id. mű: 267. l.) — Az új épületbe való beköltözés pontos ideje 1846 nyara. (*Acta Musei Nat. Hung.* 1846. év: 1695., 2336., 2413.; vö. *Windisch*, id. mű: 269. l-el.) — A Ludoviceumba költöztetett állományrészeket 1846 tavaszán szállították át az új épületbe. (*Máray*, id. mű: 41. l.)
5. A könyvtár az új épületben 14 termet és 3 zárt folyosót kapott. Úgyszólván a század végéig ebben a vonatkozásban, alig változott a helyzet. (A MN Múzeum Könyvtára, 1896. 5. p.) Igazán bebútorozottan még 1859-ben is csak 1 terem volt, éspedig az északi nagyterem, melyben az első világháború után a vasszerkezetű könyvraktár kapott helyet. Kétségtelen azonban, hogy az új épület és a berendezés a kezdeti időben s átmenetileg megteremtette a könyvtár rendezésének és használatának nélkülözött alapfeltételeit s a régóta szünetelt könyvtári munka újra megindulhatott. (*Windisch*, i. m.: 269. l.)
 6. „Ebben az évben vált a könyvtár igazi nyilvános könyvtárrá az által, hogy a ma (1902. — T. T.) olvasótermül szolgáló helyiséget megfelelő módon bebútorozták és a nyilvánosságának átadták.” (*A MN Múzeum múltja és jelene, alapításának századik évfordulója alkalmából*. Írták a MNM tisztviselői. Bp. 1902. 7. l.)
 7. *A MN Múzeum múltja és jelene*... 7. l.
 8. Nyireő István: *A MNM Országos Széchényi Könyvtárának átszervezési munkálatai*. Bp. 1927. 5. l.
 9. Hóman Bálint: *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve*. Jelentés az Intézet 1924—1928. év állapotáról és működéséről. Bp. 1929. 5—6. l.
 10. Jankovics Béla: *A Magyar Nemzeti Könyvtár*. Bp. 1895. 22. l.
 11. *Jelentés a Magyar Nemzeti Múzeum 1898. évi állapotáról*. Bp. 1899. 2. l.
 12. U.o. 5. l. A helyiséget a földszinti, keleti szárnyon kapta a könyvtár, a feljárati lépcső tengelyében.
 13. *A MNM múltja és jelene*, 13. l. — Az állomány a századfordulóra a következő képet mutatta az 1900. évi állományrevízió adatai szerint: 178 578 a Nyomtatványosztályon rendszeresen lajstromozott és könyvtárilag kezelt kötet, ezenkívül külön kezelésben, vagy önálló csoportként felállítva 179 109 nyomtatvány, „úgyhogy a nyomtatványosztály állományának darabszáma 357 687. Ebből inkunábulum 1100 kötet. Az olvasóhelyek száma a könyvolvasóban 80, a hírlapolvasóban 20 volt. A forgalom 1901-ben: 23 214 olvasó, használt állomány összesen 77 706 db. (Fentebb i. m., 12., 13., 14. l.)
 14. Gulyás Pál: *Féjérpataky László, 1857—1923*. Nekrológ a *Magyar Könyvszemlében*. 1923. 10—11. l. — E törekvésekre jellemző, hogy 1896-ban bebútoroztatta a bejáró folyosót, a könyvtártermekbe új állványokat állíttatott be, 1901-ben a földszinti levéltári helyiségeket bútoroztatta be, 1902-ben a két nagy munkaterembe karzatot építtetett.
 15. Hóman, i. m., 8. l., Szalay Imre: *A MN Múzeum gyűjteményének mellő elhelyezése*. Bp. 1907. 23. l.
 16. Gulyás, i. m., 11. l., *Jelentés a MN Múzeum 1905. évi állapotáról*. Bp. 1906. 12. l.
 17. *Jelentés a MN Múzeum 1913—1923. évi állapotáról és működéséről*. Bp. 1926. 6. l.
 18. Szalay Imre: i. m. 5. l. — A Hírlaptárt 1884-ben alapították, az úgyahogy rendezett hírlapanyag 1889-ben volt közhasználatra átadható. (*Féjérpataky*, i. mű: 1902. 8. l.). Az elhelyezési viszonyosságokra jellemző, hogy az új tárat 1889-ben egy folyosóra (a későbbi ruhatári, jelenleg a szakkatalógust magában foglaló folyosón) helyezték el, mely karzattal rendelkezett. 1895-ben a bejárati folyosó bebútorozása következett, majd a lépcsőházi helyisége, mindkettőben ekkor hírlapanyagot tároltak. 1909-ben a múzeumépület pincéjébe is helyeztek hírlap duplum anyagot, 1910-ben egy újabb folyosót láttak el pótállványokkal, mígnem 1912-ben a Szentkirályi utca 7. szám alatti házban bérelt a könyvtár helyiséget hírlaptári anyag elhelyezésére. (*Goriupp*, Aliz: *A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félszázadában*, 1884—1934. Bp. 1934. 11—14. l.) E magánházból költöztették át a kihelyezett anyagot a Festetics-palota nedves istállóhelyiségeibe.
 19. U.o. 6. l.
 20. U.o.

21. *Lechner Jenő: A Magyar Nemzeti Múzeum épülete, 1836–1926.* Bp. 1927. 55. l. — A Magyar Mérnök- és Építész Egylet felirattal fordult a kormányhoz, hangsúlyozva: „Nem tartjuk esztétikai szempontból lehetségesnek, hogy... (a Nemzeti Múzeum) ma már valóban műemléket alkotó egységes épülete szárnyakkal vagy kisebbszűk toldalékokkal nagyszerű hatásában befolyásoltassék. Nem hisszük, hogy találkozók magyar építőművész, aki ily föladatra vállalkoznék.” (*MMÉE Heti Értesítője*, 1907.)
22. Az ügyirat száma: 95778. M. kir. vallás és közoktatásügyi Miniszter. A rendeletet a könyvtárban Kt 976/909. sz. a. iktatták.
23. A miniszteri rendelet által megjelölt két könyvtár kiválasztása szerencsésnek egyáltalában nem volt mondható; a berlini Central-Bibliothek jellegzetes, konzervatív, német köz-művelődési könyvtár volt, a bécsi Hofbibliothek pedig a maga elavult, teremkönyvtári rendszerével, régi könyvtári berendezésével követésre méltó példának semmiképpen sem szolgálhatott. A tanulmányútra a miniszter *Fejérfatakyt*, *Fittler Kamil* iparm. iskolai igazgatót, *Kertész K. Róbert* min. műszaki tanácsost és *Sváb Gyula* min. főmérnököt jelölte ki. A tanulmányutat a miniszteri rendelet értelmében 1909. december 31-ig be kellett fejezni. — A tanulmányút megtörtént, a bizottság jelentése nem áll rendelkezésre. *Nyireő István* mutat rá találóan (*Pályám emlékezete*, 10. fej. 10. p. Kézirat): „Mulatságos, hogy Bécsben a Hofbibliothek régi épületében csak negatív tapasztalatokat lehetett ekkorban szerezni. Berlinben pedig Zentralbibliothek nevű intézmény nincs is. Valószínűleg az eléggé nem tájékozott *Fejérfataky* a Preussische Staatsbibliothek akkor tervezés alatt álló palotájára gondolt...”
24. Kt. 1020/909. — Egy feljegyzés, nem eléggé világosan, a könyvtár állományát folyómetrekben adja meg, a következő értékekben: „A könyvtár összes helyiségeinek állománya: a könyvtár folyómr 6190 mtr — könyvek folyómr 7030, ezekből 2° 687 mtr 4° 771 mtr — Kézirattár 613 mtr — kéziratok 505 mtr — hírlapállomány folyómr 1182 — hírlapok 1221”
25. Kt. 1020/909. sz.
26. Ua. — Ez az irat a korábbi építési programhoz képest az egyes fontosabb (tehát nem az összes) helyiségek alapterületi igényét is tartalmazta, a területi igényt összegezni a hiányos megjelölések következtében nem lehet. Jellemző, hogy a tárolóhelyiségekkel kapcsolatos igényeket polcfolyómeterekben adták meg, hírlapok számára 7600, könyvek számára 18 000 polcfolyóméter vasállványzatot kértek, a kétoldalas vasállványok tengelytávolságát 150 cm-ben jelölték meg. — A programot a minisztérium műszaki megbízottai december 22-én vitatták meg. A megbeszélésre *Fejérfataky* a Könyvtár dolgozói közül *Horváth Ignácot*, *Szinnyei Józsefet*, *Fitos Vilmost*, *Sebestyén Gyulát*, *Bártfai Szabó Lászlót*, *Melich Jánost*, *Gulyás Pált* és *Havrán Dánielt* hívta meg. (Kt. 976/909. sz.)
27. A bírálóbizottság elnöke *Molnár Viktor* államtitkár. Tagok: *Szalai Imre* min. tan., a Nemzeti Múzeum igazgatója, *Fejérfataky László* udv. tan., a MNM Könyvtár igazgatója, *Fittler Kamill* udv. tan., építész, a m. kir. Iparműv. Isk. igazgatója, *Szász Károly* mész. oszt. tan., *Kertész K. Robert* min. mész. tan., *Sváb Gyula* mész. főmérnök, *Nagy Virgil* építész műegy. ny. r. tanár a MMÉE részéről, *Hoepfner Guido* építész a MESZ részéről. Pótagok: *Sándy Gyula* építész, tanár a MMÉE részéről, *Rainer Károly* a MESZ részéről. — Jellemző, hogy *Erdélyi Pál* neve kimaradt a bírálóbizottságból, pedig Erdélyi funkcionális tervei (1902–1905) alapján épült meg 1907–1909 között a kolozsvári Egyetemi Könyvtár új épülete. Valójában egyedül ő volt valóban illetékes arra, hogy mint neves könyvtárépítési szakértő a tervpályázat során hasznos szolgáltatásokat tehessen a nemzeti könyvtárnak. Hiába keressük azonban a bírálóbizottságban *Erdélyi Pál* építészt, *Korb Flórist*, a kitűnően megalkotott kolozsvári Egyetemi Könyvtár tervezőjét, pedig 1909-ben maga *Apponyi* avatta fel a Könyvtárt. A pályázat nyertesét 3000 koronával kívánták jutalmazni (II. díj 2000 K., III. díj 1200 K.) *Sváb Gyula*, mint a bírálóbizottság titkára 1910. január 7-én a bírálóbizottsági tagoknak megküldte a tervpályázati hirdetményt, a tervezési programot, s a tervpályázati szabályzat 1–1 példányát azzal a kéréssel, hogy azokat tanulmányozzák és észrevételüket annak idején, „a pályázati program revideálására kiküldött szűkebb bizottsággal közölni szíveskedjék.” (Kt. 1020/909. sz. irat melléklete.)
28. Keltezése 1922. IV. 18., száma Kt. 156/922.
29. *Gulyás* szerint „1909. végén egy a tudományos élettől távolfekvő s egyébként sem alkalmas telken akarta fölépíttetni az Országos Széchényi könyvtár egészen önálló palotáját (a minisztérium — T. T.), de ez a terv sem jutott túl az első tervezettség stádiumán” (*Gulyás P.: Fejérfataky... 11.1.*). — *Hóman* (*A MNM öt éve...*, 8.1.) a következő észrevételeket tette 1929-ben a tervvel kapcsolatban: „a Széchényi-Könyvtár kitelepítésére

irányuló szerencsétlen tervek merültek fel. Ezekből az ötletszerű tervezetésekből, melyek a nemzeti múlt erekléi számára felépített s a köztudatban ezek hajlékaként tisztelt palotából a hazai múlt emlékeit akarták kiköltöztetni, szerencsére semmi sem lett, de — sajnos — velük bukkott a tervszerű megoldás gondolata is. "Ugyanebben az írásban mutat rá Hóman arra, hogy Apponyi miniszterségének utolsó évében „komoly formában merült fel a terv, hogy az Országos Széchényi Könyvtár s a vele helyrajzilag egyesítendő egyetemi és akadémiai könyvtárak számára új épületet emeljenek a kultuszminisztérium egyik lipótvárosi telkén" (id. mű., 9. p.). Az egyesítés gondolatával Klebelsberg lágmányosi tervei során még találkozni fogunk. A nemzeti könyvtárnak a városközpontból való kihelyezésének tervét olyan előkelő folyóirat is támadta, mint a *Huszadik Század* (1910. 364—367. l.) Fóti József Lajos: *Az új Széchényi könyvtár* című cikkében azt írta, hogy Apponyi elhagyott miniszteri asztalában a könyvtár jóváhagyott tervei maradtak vissza, „csupán a pályázat kiírása van most hátra.” Örömmel üdvözölte a cikkíró a könyvtáráépítés gondolatát, remélve, hogy „az új könyvtár némileg enyhíteni fog a kétségbeesítő és szegényletes kulturális bajokon”, de rámutatott arra is, „hogy ha a miniszteriumi tervek alapján épül fel az új könyvtár, e bajokon alig lesz segítve.” „Nem tudjuk, ki készítette e tervet — írta Fóti —, de az nyilvánvaló, hogy az nem felel meg a modern könyvtár igényeinek, sok oly elvi hibái is vannak, melyek nemesak óriási költségtöbbletet okoznak, de a könyvtár tudományos használhatóságát is kockáztatják.” A háromszintesnek tervezett épület tervezési programja — mert erről volt szó és nem „tervekről”, mint ahogy Fóti tévesen írta — hibáit a következőkben foglalta össze: kifogásolta a dobozokba rakott cédulakatalógust, melyet polcokon kívántak elhelyezni; a tervezet a földszintet nem aknáztta ki eléggé; kifogásolta Fóti, hogy külön olvasótermet létesítsenek a kéziratárnak és a levéltárnak, külön segédkönyvtárral és külön felügyelettel stb. A második emeletre a tervezet szerint külön olvasótermet kívántak volna létesíteni a hírlapoknak, külön egyet a folyóiratoknak és külön egyet a könyveknek, ami Fóti szerint a használhatóság szempontjából „a legnagyobb abszurditás” stb. „Mindebből nyilvánvaló a minisztériumi tervezet hibája és önként következik a modern könyvtárépítéssel főszabálya: a beosztásnak centrálisnak kell lenni, egy nagy olvasóterembe összpontosuljon minden... E főszabály figyelembevétele nélkül nem érdemes új könyvtárt építeni...” A bírálat, nyugodtan megállapíthatjuk, nem volt helytálló, az olvasótermek szakosítása ebben a korban megindult, ha nem különült is el a könyv a folyóirattól, a hírlapállomány olvastatása mindenképpen külön helyiséget igényelt.

30. Goriupp Alisz: *A Magyar Nemzeti Múzeum hírlaposztálya fennállásának első félévszázadában. 1884—1934.* Bp. 1934. 11—14. l. A könyvtár a Szentkirályi utca 7. sz. alatti házban bérelt raktárhelyiséget a hírlaptár számára.
31. *Jelentés az Orsz. Széchényi Könyvtár 1920. évi állapotáról.* Magy. Könyvszle. 1920—21. 139—144. l. — A szénhiány „arra kényszerítette a tisztviselőket, hogy rendes munkahelyüket elhagyva, az épület földszintjén helyezkedjenek el, nyugodt munkára alkalmatlan, zsúfolt helyiségekben. Olvasótermeinket az idő alatt is nyitva tartottuk s a felügyeletet óránként váltakozó ügyeletes szolgálattal láttuk el...” „Ősztől kezdve a szénellátás javult, olyannyira, hogy a könyvtár helyiségeinek egy részét állandóan fűteni tudtuk...”
32. A könyvkötőműhely javítómunkával kezdte meg működését a Kiss Erzsébet-féle könyvkötőcéggel szerződésben.
33. A minisztérium mindössze egy állvány készítését engedélyezte a VII. sz. terem, és két állvány gyártását a II. sz. terem számára. (Kt. 443/1921. és Kt. 482/1921. sz. ügyirat.)
34. A miniszteri intézkedés alapjául dr. Melich 1922. jan. 30-án kelt, Kt. 42/1922. sz. a. iktatott felterjesztése szolgált. A VKM leirat kelte március 29-e, száma VKM. 14 818/III. b. 1922. — A könyvtári részletes javaslat kidolgozásának határidejét a miniszter 1922. április 8-ában jelölte meg.
35. A NM főigazgatója e kérdésben április 8-án múzeumigazgatói konferenciát tartott, Melich a maga elaborátumában e konferencia határozataira hivatkozott (Kt. 156/1922. sz. ügyirat a Könyvtár archívumában.)
36. A Festetics-palota raktárában „már évek óta csak a herceg (valaki beszúrta a kéziratok előterjesztésbe „úr ő főméltósága”)... T. T.) jóvoltából húzzuk meg magunkat, de elég világosan tudunkra adták már, hogy ez az állapot soká fenn-nem tartható.” — „Ideális program” alatt Melich új épület létesítését értette.
37. Hóman Bálint: *A Magyar Nemzeti Múzeum öt éve. Jelentés az Intézet 1924—1928. évi állapotáról és működéséről.* Bp. 1929. 165. l.: V. Az osztályok működése. 1. Országos Széchényi Könyvtár, 44—60. l.

38. Nyireő I.: *Pályám emlékezete* (kézirat 6.1.) Nyireő megbízatását illetően ld. *Hóman* idézett műve, 161. lapját. Nyireő korábban Kolozsvárott működött Erdélyi Pál igazgató mellett, aki kora egyik legjelentősebb, európai rangú hazai egyetemi könyvtárárpületet alakította ki Korb Flóris építésszel karöltve. Nyireő Erdélyi mellett ismerte meg a könyvtárárpítési korszerű elveit, itt szerezte széles körű könyvtárárpítési és berendezési tapasztalatait, melyeket pozsonyi könyvtároskodása időszakában és külföldi tanulmányútjai során továbbfejlesztett. 1923. július 20-ával került át a könyvtár szolgálatába, július 24-én tárgyalta első ízben *Hómannal*, aki felkérte Nyireőt, „alaposan tanulmányozza a nemzeti könyvtár helyzetét, mérje fel anyagát és tegyen mielőbbi javaslatokat az átrendezés legsürgősebb feladataira vonatkozólag” (Nyireő szíves szóbeli közlése nyomán.) *Hóman* tudomására hozta Nyireőnek, hogy Klebelsberg Kuno vallás- és közoktatásügyi miniszter „maga is meggyőződött a könyvtár elhelyezésével kapcsolatos tarthatatlan állapotokról és az ország nehéz gazdasági helyzete ellenére gondoskodni kíván arról, hogy a könyvtár legminimálisabb kívánásai teljesüljenek.”
39. *Hóman* írja (Jelentés az OSZK 1923. évi állapotáról. — *Magy. Könyvszle.* 1924. 108. p.): „Az egy helyiségre zsúfolt és egymást a munkában gátló kutatók és tisztviselők elkülönítése végett a régi hírlaptári dolgozószobában egy kb. 16–20 személy elhelyezésére alkalmas, üvegfallal elrekesztett kutatófülkét építtettem, ugyanitt helyezve el a kölcsönzést lebonyolító tisztviselőt. A megoldás nem a legszerencsésebb, de átmenetileg és jobb híján megfelel a célnak. Ugyane teremben több hivatali helyiségeink karzatának mintájára vaslépcsővel ellátott kőrfutó galériát építettünk a Michl Alajos céggel.” — Az új berendezéssel kapcsolatban ld. Kt. 302/1923. sz. (Linder Konrád árajánlata 5 db egyenként 30 fiókos karthoték szekrény elkészítése tban) és Kt. 307/1923. sz. (Michl A. bútorgyár rt. árajánlatával kapcsolatos értesítés) Kt. 512/1923. sz. (Michl A. rt. kimutatása a munkálatok költségeiről.) ügyiratokat.
40. Nyireő szíves szóbeli közlései nyomán. Az elhelyezés rendjének irattári dokumentumai ma már nem állnak rendelkezésre. Az említett nagyterem közepén rácsszerű, korlátjellegű folyosó futott végig, ennek jobboldalán, az ablakok (5 db) tengelyében a következő könyvtári dolgozók ültek: Borzák István, Goriupp Alisz, Fitos Vilmos ov. (Hírlaptár); Sikabonyi Antal; Havran Dániel, a Nyomtatványtár osztályvezetője, Pánity Vukoszava, (aprónyomtatványok), Garda Samu (kötetési ügyek). A bejáratától balra lévő sarokrészen volt a katalógus. A terem közepén szigetszerűen állt a szakcímár szekrénye, mögötte haránt elhelyezésben farács szelte ketté a termet. A zeneosztály termében Isoz Kálmán és Lavotta Rezső dolgoztak, ugyanitt helyezkedett el Pukánszky Kádár Jolán. A Széchényi teremben a főigazgató dolgozott. A kézirattári teremben Jakubovich Emil, Tóth László, Rédey Tivadar, Hoffmann Mária, Bartoniek Emma működött. A Levéltári Osztály termében foglalt helyet Bártfai Szabó László, Sulica Szilárd, Zsinka Ferenc, Czobor Alfréd. A levéltárban az olvasóknak az ablak előtt volt helyük. Ismeretlen volt a termekben a mesterséges világítás.
41. Nyireő: *Pályám emlékezete* (kézirat) 10. fejezet, 23. l.; Nyireő: 1923. december 12-i sürgős előterjesztése *Hóman* Bálinthoz az OSZK legsürgősebb munkálatairól. Kézirat a szerző tulajdonában. 1. l.
42. *Jelentés* ... 1925. — *Magy. Könyvszle.* 1926. 153. — 1.; Nyireő: *MNM OSZK átszervezési munkái*, 7. l. *Hóman* sürgős felterjesztésében segítséget kért a minisztertől, „megjelölve annak lehetséges módosításait.” Ki kellett jelentenie, hogy enélkül az út most már „a biztos pusztuláshoz vezet”. *Hóman: A MNM* ... 11–12. l.
43. VKM. 3624/1924. sz./eln. — (Kt. 456/1924. sz. OSZK)
44. A javaslatot a VKM III. ügyosztálya tette, az OSZK válasza (Kt. 509/1924.) 1924. augusztus 1-én kelt.
45. *Hóman: MNM* ... 154. l.: Kimutatás a NM tisztviselőinek külföldi tanulmányútjáról ... (A tanulmány 6 hétig tartott.) A vasszerkezetű raktár műszaki tervezője maga a szerkezet feltalálója, Vajda László mérnök, a vállalat főmérnöke. Az első megrendelés a hírlaptár céljaira szólt. Vajda telepítési tervének az volt a lényege, hogy a terem falai mellett meg akarta tartani a régi faállványokat és csak a terem közepére kívánt kétoldalas vasállványzatot telepíteni. Nyireő e terv láttán, annak áttanulmányozása után tiltakozott a főigazgatónál. Három nap alatt új tervet dolgozott ki, mellyel Nyireő felszámolni kívánta teljesen a fasszerkezetet, a terembe háromszintes, korszerű, teljes vasszerkezetű könyvtári berendezés építését írva elő. (Nyireő I. szíves szóbeli közlése, 1968. IV. 25.) — A gyár 1925. okt. 13-án küldi el árajánlatát (Kt. 566/1926. OSZK. sz.) Eszerint 45 db 300 m magas könyvtári állvány, alul 31 cm mély fix polecal, felette 1 sor 31 cm és 8 sor 21,5

- mély mozgó polccal, teljesen vasból, olajfestékkel sötét zöldes színre kétszer festve, a helyszínre szállítva és készen felszerelve, összesen 351 000 000. — K.; u. a., azonban a fenéklemezek felső lapja sötétzöld zománcmázzal kemencében bevonva, a többi vasrészek kétszer festve, összesen 369 000 000, — K.
46. Kt. 71/1926. OSZK sz. irat, keletkezése 1926. január 29.
47. Kt. 84/1926. OSZK febr. 9. Az üzem, melyet árajánlattételre felszólított a könyvtár, a már korábban is foglalkoztatott Michl Alajos Bútorgyár r. t. volt. A gyár február 24-én kelt költségvetéséből tájékozódást lehet szerezni a megrendeléssel kapcsolatos programról, melynek semmi nyoma sincs az irattárban. Eszerint olvasótermi berendezésről volt szó. A könyvtár 50 folyóméter falfelületre igen erős favázás körülfutó járda készítését kérte a kétszárnyú bejárati és átjáró ajtók magasságában, az egész gerendavázszerkezet padlózásával, a szükséges merevítőkkal, támasztékokkal, a meglévővel azonos kivitelű csinos vastartókkal, az osztógerendázatban tagozott saroklécekkel, kovácsoltvas korláttal és korláttámasztékokkal, politúros tölgyfa kézfogó léccel, hozzá egy vasszerkezetű, 1,60 m átmérőjű, a meglévővel azonos kivitelű csigalépcsővel. A farészeket tölgyfa, míg a vasrészeket ezüst színre mázolvá kérte. A karzaton a fal körül cca 2.20 m magasságban ugyanolyan könyvszekrények készítését írta elő a könyvtári program, mint a többi termekben, állítható polcosztással, kívül tölgyfa, míg belül zöld színre mázolvá. A meglévő szekrények és könyvvállványok, valamint az ajtó magasságában lévő karzat közötti üres részek betöltésére ugyanilyen könyvszekrények készítését kérte. — Az összes munkák elvégzéséért a gyár a „legjobb és legszolidabb megmunkálással”, a helyszínre szállítva, felállítva, mázolvá, vagyis teljesen készen átadva, asztalos, lakatos, mázólosi és kőműves munkákkal együtt átalány árban 205 000 000, — koronát kért. (Kt. 130/1926. OSZK. sz.)
48. Kt. 134/1926. OSZK. A fontos irat, mely sajnos elveszett, 1927. február 27-i keltezésű. Az iratot *Lukátsch* igazgató felterjesztette *Hóman* főigazgatóhoz. Az irattári felzet sajnos üres, valaki ráírta: „A másodpéldány is a főigazgatóságon. Az adatokat dr. *Nyireő*nél lévő fogalmazvány alapján közöljük.
49. *Hóman*: A MNM ... 45. 1.; Jelentés ... 1924—27. évről, 1.1. (Kt. 186/1928. OSZK. sz.)
50. *Jelentés* ... 1924—27. évről, Kt. 186/1928. OSZK. irat.
51. *Hóman*: A MNM ... 45. 1.
52. V. ö.: *Nyireő*: MNM OSZK átszervezési ... , 9.1.; A hírlaptári anyag átszállítási munkáiban részt vett könyvtárosokat megjutalmazták. (Kt. 628/1926. OSZK. irat, 1926. okt. 4-i keltezéssel.)
53. A jelenlegi hírlaptári olvasóterem feletti falsíkban létesített új ablakról volt szó, melyet *Nyireő* tervei szerint készítettek el. (Kt. 528/1926. OSZK. sz. ügyirat, 1926. aug. 24.)
54. *Hóman*: A MNM ... 14.1.; *Nyireő* szerint (OSZK átszervezési munkálatai, 9.1.) 10 kisebb és tisztviselői szobáknak alkalmas helyiséggel növekedett a könyvtár.
55. *Jelentés a MNM Orsz. Széchényi Könyvtárának 1926. évi állapotáról. Magy. Könyv. szle.* 1927. 169—1. l.
56. „Költségvetési tervezet az Országos Széchényi Könyvtár nyomtatványi és hírlaposztályának áthelyezésére és átköltöztetésére” — (Kt. 277/1926. OSZK. sz. irat.) — Eszerint a rekonstrukciós munkák szorosan vett tételeinek befejezésére a következő összegekre volt még szükség:
- a nyomtatvány-osztály 7 könyvtermének Schlick—Vajda rendszerű vasállványokkal (stilszerű faburkolással) való berendezése a gyár által beterjesztett költségvetés és rajzok szerint, továbbá a villanyvilágítás bevezetésére a könyvtermekbe 1 600 000 000 az olvasóterem galériás beállványozására a többi termekkel azonos módon 200 000 000 egyéb berendezések, átalakítások és költözködés céljaira 710 000 000, — korona.
57. *Hóman* Bálint: *Múzeumok, könyvtárak, levéltárak*. Tanulmány *Magyary Zoltán*: *A magyar tudománypolitika alapvetése*. Bp. 1927. 322. l.
58. A hírlaptári vasszerkezetű berendezés kétoldalas állványainak tengelytávolsága 1,60 m, állványméterenként 4—5 darab 31 cm mély polccal, 8 híd keresztezi a termet ketté osztó utat a két emeleten, melyekre újrendszerű, osztottfokú lépcső visz fel. (*Nyireő*: A MNM OSZK átszervezési munkálatai 19—20. l.)
59. *Jelentés* ... 1924—27. évről, 3.1. (Kt. 186/1928. OSZK. sz. irat; U. o. 2.1.; *Hóman*: A MNM ... 45—46. 1.; *Görüpp*: Id. mű: 11—14. l. *Nyireő*: A MNM OSZK átszervezési munkálatai, 9—10. l. szerint ezúttal 250 m² alapterülettel gyarapodott a könyvtár. *Nyireő* rámutatott arra, hogy ez a területnyerés csak látszólagos, mert a hírlaptár anyagának visszaköltöztetésével ennél nagyobb területet kellett a könyvtáron kívül átengedni, másrészt, mert a bolyszerűen telepített anyagtól a padlózatot mentesíteni kellett.

60. 1124 m² könyvanyag leszállítására került sor. „Nagyon elősegítette a kiürítés munkáját az a szerencsés véletlen, hogy a Levéltár volt terme és folyosója az Apponyi-Könyvtár céljaira való átalakítás végett, még üresen állott. Ide került az a könyvanyag, mely a nagyteremben felállítandó új vasállványra volt szánva...” „Nyireő: A MNMOSZK átszervezési munkálatai ... 14–15. l.)
61. Nyireő, fentebb id. műve, 15–16. l.
62. Nyireő: OSZK átszervezése ... 15–17. l.; Jelentés ... 1924–27. évről, 5. l. (Kt. 186/1928. OSZK. sz. irat; Hóman: A MNM ... 47. l. — A sorrend a polcokon most már felülről lefelé, balról—jobbra következett.
63. Hóman: A MNM ... 46–27. l.; Jelentés az ... 1924–27. évről, 4–5. l. (Kt. 186/1928. OSZK. sz. irat.). A kiürített földszinti helyiségeket a könyvtár dr. Lechner Jenő műegyetemi tanár vezetésével átépíttette. (Nyireő: A MNM OSZK átszervezési munkálatai, 13. l.) „Egyes helyiségek átengedésének késlekedése komoly próbára tette ... az építkezés ... munkarendjét.” A földszinti átépítés június 15-ig elkészült. A meglévő, használatos bútorokkal telepítették be a földszinti helyiségeket.
64. A laboratórium Ica-Famulus típusú reprodukciós gép és más szükséges felszerelési tárgyak fedezetét dr. Schöffler Aladárné Horváth Aranka biztosította. A földszinti sötét laboratóriumnak egy világosabb, első emeleti helyisége is volt, ahol egy Opalograph készülék működött (Nyireő: A MNM OSZK átszervezési munkálatai ... 30. l.)
65. Nyireő: A MNM OSZK átszervezési munkálatai, 21–24. l.; Jelentés ... az 1924–27. évről, 6. l. (Kt. 186/1928. OSZK. sz. irat; Hómann: A MNM ... id. mű. 48. l.; az olvasótermi berendezés átszervezésének munkálatai szeptember 3-án kezdődtek, a munkákat Havran Dániel osztályigazgató irányította (Kt. 405/1927. OSZK. irat.) Nyireő közlése: „A galéria könyvforgalmát egy kis lift könnyíti meg”
66. Hóman: A MNM ... 48. l.; u. o. 13., 15–16. l.; Jelentés ... az 1924–27. évről, 6. l. (Kt. 186/1928. OSZK. irat); a villanyvilágítás bevezetésével kapcsolatos árajánlatok: 1927. szept. 1.: Kt. 521/1927. OSZK. irat; Söpkéz Sándor egyet. tanár levele (1927. nov. 20.), a szerelendő villanyvilágításra vonatkozóan az árajánlatokkal kapcsolatos észrevételeit írta le (Kt. 521/1927. OSZK. irat); a könyvtár 1927. nov. 25-én kelt köszönőlevele Söpkéznek az adott véleményezésért (Kt. 521/1927. OSZK. irat); Nyireő: Az OSZK átszervezési stb. id. mű, 15–17. l.
67. Hóman: A MNM ... 50. l.; Jelentés ... az 1924–27. évről, 9. l. (Kt. 186/1928. OSZK. irat); a munkálatok átnyúltak a következő évre. (Nyireő: A MNM OSZK átszervezési munkálatai, 28–29. l.)
68. Hóman: A MNM ... 50. l.; Nyireő: 1. A könyvtár elhelyezése ... Kézirat, 2. l.; Nyireő: A MNM OSZK átszervezési munkálatai, 29–30. l.
69. Kt. 275/1928. OSZK. irat; Hóman: A MNM ... 49. l.
70. 1928. VIII. 23.: Kt. 417/1928. OSZK. irat.
71. Hóman: A MNM ... 17. l. — A területnövekedést részletesen a következő tábla mutatja be:

	Régi terület m ² -ben					Új terület m ² -ben					Több m ² -ben
	Más épület	Fszti szoba	Terem I. em.	Folyosó I. em.	Összesen	Fszti szoba	Terem I. em.	Folyosó I. em.	Raktár emelet	Összesen	
Könyvtár	—	240	1 500	125	1 865	440	1 900	590	500	3 430	+ 1 565
Hírlaptár	280	—	100	225	605	—	400	385	300	1 085	+ 480
Zenei o.						40	150			190	+ 190
					2 470					4 705	

72. *Hóman*: A MNM... 17–18. l. — Álljon itt neve mindazoknak, akik a nagy munkában részt vettek (*Hóman* felsorolja nevüket, ld. jelentés, 52. l.) kiváló buzgalommal.” a levéltár vonatkozásában *Sulica* Szilárd vezetése mellett *Zsinka* Ferenc, *Czobor* Alfréd, *Balogh* László, *Sohár* Lajos, *Eperjesy* János, a hírlaptárban *Borzák* István, *Goriupp* Alisz, *Gáspár* Margit, *Alapi* Salamon István, a nyomtatványosztályban *Nyireő* István vezetésével *Pánity* Vukoszava, *Gásoár* Margit, *Sohár* Lajos, *Kozoca* Sándor, *Hevesi* András és *Eperjesy* János, kiket lelkes buzgalommal segítettek az ideiglenesen alkalmazott egyetemi hallgatók és könyvtárunk derék altisztjei.”
73. *Nyireő*: A MNM OSZK átszervezési munkálatai, 33–34. l. — Az épület kérdését azonban természetesen *Hóman* is felvetette és megvalósítását támogatta. (*Hóman*: A MNM... 17–18. l.)
74. A MNM... 16. l.
75. *Nyireő*: A MNM OSZK átszervezési munkálatai... 34. l.
76. *Nyireő*: A MNM OSZK átszervezési munkálatai, 34–36. l.
77. *Nyireő*: *Pályám emlékezete*, 10. fej. 9–19. l. (Kézirat a szerző tulajdonában.) *Nyireő* először a tanulmányom következő fejezetében tárgyalta Eszterházy-utca új könyvtárpalota tervét dolgozta ki, melyet a következő fejezetben ismertetek. A Múzeum épületén belüli terjeszkedéssel kapcsolatos tervet *Nyireő* azért tartotta könnyebben megvalósíthatónak, mert az Eszterházy-utcai terv „túl hamar fordult kátyúba, és az állami költségvetés lehetőségei szintén egyre kedvezőtlenebb fordultak.” (Kézirat, 10. l.) Ilyen körülmények között kérte fel *Hóman* *Nyireőt* a Múzeum épületében való könyvtári terjeszkedés tervének a kidolgozására.
78. *Nyireő*, u. o. 9. l.
79. Az alaprajzokat a megmaradt fotokópiákról készített másolatokban mutatjuk be, a nagy keresztmetszet kivételével, melyet az OSZK szakértővel teljesen hű másolatként átrajzoltattott.
80. E gondolat kialakulásának időszakára és körülményeire tanulmányom korábbi fejezeteiben már utaltam.
81. *Hóman*: A MNM... 17–18. l.: „A városrendezés programjában ma még könnyen beleilleszthető volna a Múzeum-kerttel egyesítendő terület kertesítésének terve, központjában a Nemzeti Múzeum pendantjaként építendő új, nagyobb szabású könyvtárpalotával, melynek felépítésére 15–20 év múlva kerülhet sor.”
82. Itt mondok köszönetet mind a magam, mind *Nyireő* István nevében *Sebestyén* Géza h. főigazgatónak azért a segítségért, amellyel lehetővé tették e rendkívül érdekes ceruzarajz-dokumentumok átmásoltatását. (T. T.)
83. *Nyireő*: *Pályám emlékezete*, 11. fejezet. Kézirat, 1–11. l.
84. Figyelemreméltó, hogy a tervezett épület alapterülete nagyobb lett volna a Múzeum épületénél, melynek mérete 107 m × 72 m, vagyis 7704 m², az udvarok alapterülete mind a két épület esetében 2400 m² körüli.
85. *Nyireő* id. kézirata, A Könyvtár új otthonának kubatúrája a Budavári Palotában kerekben 250 000 légköbméter lesz.
86. Az Országos Gyűjteményegyetem Tanácsának 1922. november 18-án tartott alakuló ülésén a következőket jelentette ki: „Mikor a Nemzeti Múzeum helyszűke következtében kritikus helyzetbe került, Wlassics Gyula kultuszministersége meghozta a Szépművészeti és Iparművészeti Múzeumokat... A természetes folyamat az lett volna, hogy a Nemzeti Múzeumból fokozatosan úgy váljanak ki a többi táruk is, hogy a Pollák gyönyörű palotája teljesen az Országos Széchényi Könyvtár rendelkezésére maradt volna, mely célra ez épület megfelelő belső alakítással alkalmas is lenne. Mindezzel azonban a Milleniumtól az összeomlásig eltelt negyed század — mely annyit politizált — adós maradt. És ma itt állunk a túlsúfolt, fulladozó táraikkal... Engedjenek nekem hát szabad kezét, hogy a könyvtárügyünk bajain rendszeres akcióval segíthessek.”
87. A természettudományok érdekében teendő intézkedésekről szóló törvényjavaslat. Nyomtatásban megjelent a nemzetgyűlési irományoknak kötetén kívüli egyik füzetében. Idézi *Magyar* Zoltán: A magyar tudománypolitika alapvetése c. könyvében (Bp. 1927) *A tudományegyetemek* c. fejezetben (215. l.)
88. Terveit széles körben ismertette, igénybevéve az összes publikációs lehetőségeket, köztük a sajtót is. (ld. *Pesti Napló*, 1927. dec. 22., u. o. az 1928. évben megjelent vezércikkait, melyeket számos művében idézett.) Témám szempontjából a következő kiadványok figyelemreméltóak: *Klebsberg* művei közül: *Beszédei, cikkei és törvényjavaslatai*, 1916–1926. Bp. 1927.; *Neonacionalizmus*, Bp. (é. n.). *Klebsberg* működésével kapcsolatban

- ld. még *Magyary* id. könyvéén kívül: *Huszt József: Gróf Klebelsberg Kunó életműve.* Bp. 1942. 379 l.); *Magyary Zoltán: A magyar tudományos nagyüzem megszervezése. Nyolc év a magyar tudományos élet kormányzatában.* Bp. 1931. 233 l.; *Nyireő István: Pályám emlékezete.* 15. fejezet. (Kézirat, 16. l.), melyből a szerző könyvtárépítési adatait meríthet-tem tanulmányom megírása során; *Hóman: A MNM stb. id. műve,* 19. l.
89. A magyar tudáspolitikai alapvetése, XXII. tábla
90. Ld. *Nyireő* id. életrajzát, 4—5. l.
91. *Nyireő*, id. életrajz, 4—5. l. — A nemzeti könyvtárnak más könyvtárakkal való egyesítését a Tanácsköztársaság időszakában vetették fel. Ez a gondolat tovább élt hosszú éveken át. *Hóman* pl. a következőképpen fejtegette e gondolatot: „A végső, ideális megoldás természetesen a Múzeum, Egyetem és Akadémia könyvtárainak egy modern berendezésű központi épületben való helyrajzi egyesítése, vagyis az igazi Nemzeti Könyvtár megteremtése volna.” *Múzeumok, könyvtárak, levéltárak* c. tanulmánya *Magyary Z.: A magyar tudáspolitikai alapvetése* c. kötetben, 330. l.
92. Pályám emlékezete, id. kézirat 15. fej. 9—13. l.

Projects and works in relation to the accomodation and equipment of the National Széchényi Library after the World War I. (1920—1928)

T. TOMBOR

The Library moved to the new building planned by Mihály Polláck in 1846. The arrangement of the bookstock, the establishment of reading facilities and staff workroom could be carried out slower than necessary. As a matter of fact only one big room could be furnished at that time. From the early sixties the library was being modernized, got new furniture and storing facilities. The lack of space meant, however, after a few decades an imminent and grave problem. At the turn of the century the demand for a new building emerged too, and several proposals were discussed. Before the World War I. the possibility arose to accomodate the library along the Danube, North of the building of the Parliaments. Cabinet crises and the World War I. prevented the fulfillment of the plan.

After the World War I. the modernization became a problem to be solved immediately. Museum and archive units were removed from the building, thus the library gained wider space. István Nyireő made the plans of reconstruction, reorganization, equipment and new furniture for the library needs. The rearrangement was accomplished by 1928 and a new national library complying with contemporary demands opened its gates to the public. The first adjustable store-equipments of ironwork were built at that time, electricity was installed and civilized conditions were provided for the users of the library.

The Nyireő-plans did not want to stop with these achievements, they intended to pave the way for the further development. By the removal of the collections of the Museum of Natural Sciences the building would have been occupied solely by the Historical Museum and the National Library. In the emptied rooms the Library could have extended aided by a wide-range, thorough and modern technical programme. This „ideal plan” could not come true.

In the same period following the World War I. another proposal was put forward according to which a new monumental building should be constructed for the national library on the area behind Polláck's neo-classicist building. Nyireő elaborated the functional plans. The new building would have been constructed on an area of 20.000 sq. metres with a basic area of 9000 sqm. The library palace of 8 levels would have been a building of 280.000 cubic space with separated systems of readers service, staff workroom and storage, with the necessary mechanization, wide display facilities and rich lecture halls.

At the time of the elaboration of this plan emerged an other plan too. The contemporary Direction of cultural policy had in view the establishment of a basis of natural scientific researches and higher education on the waste area South of the University of Technics, on the right bank of the Danube. One of the central buildings of this central basis would have been the library palace housing not only the National Library but also the University Library. Mr. Nyireő prepared the plans for this "combine" too, yet they were not carried out in this case either.

The author of the article points out the extraordinary importance of these plans even if they could not be realized, from the viewpoint of the development of European conceptions of library construction.

These functional plans were drawn up at a time when there was a veritable vacuum of library construction in Europe, when all over the world the demand for aesthetics was prevailing in contrast to that for functionalism. In the plans of Nyireő the clear expression of the new, modern European conceptions of library construction, having emerged only at a later date, is to be found. In his efforts he succeeded in uniting aesthetics with function and preceding several important realized plans for library construction he gave shape to such conceptions as could even today fulfill the demand of the modern national library.